

A black and white portrait of John Maynard Keynes, an elderly man with a mustache, wearing a suit and tie, sitting and holding a book. The portrait is rendered in a painterly style with visible brushstrokes.

**КЕЙНС,  
ЧОВЕКЪТ**

**МЪРИ РОТБАРД**

# КЕЙНС, ЧОВЕКЪТ

Мъри Н. Ротбард

LVMІ

ИНСТИТУТ „МИЗЕС“

© 2010 Институт „Лудвиг фон Мизес“ и публикувано  
съгласно Лиценза „Creative Commons Attribution 3.0“.  
<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/>

Институт „Лудвиг фон Мизес“

518 West Magnolia Avenue

Обърн, Алабама 36832

[www.mises.org](http://www.mises.org)

ISBN: 978-1-933550-72-5

---

„Общата теория“ изобщо не беше истински революционна, а просто стари и често опровергавани меркантилистични и инфлационистки заблуди, облечени в лъскава нова премяна, изпълнени с новосъздаден и до голяма степен неразбираем жаргон.

---

---

Мъри Н. Ротбард

---

# СЪДЪРЖАНИЕ

|                                                  |    |
|--------------------------------------------------|----|
| Кейнс, човекът                                   | 5  |
| Роден в аристократично семейство                 | 6  |
| „Кеймбриджкият апостол“                          | 7  |
| Блумсбъри                                        | 12 |
| Философът-мурист                                 | 15 |
| Политически теоретик в духа на Бърк              | 21 |
| The Economist: Арогантност и псевдо оригиналност | 24 |
| „Измамникът“                                     | 33 |
| Кейнс и Индия                                    | 36 |
| Лансирането на „Общата теория“                   | 43 |
| Политическата икономика на Кейнс                 | 60 |
| Обобщение                                        | 74 |

## КЕЙНС, ЧОВЕКЪТ <sup>1</sup>

**Д**ЖОН МЕЙНАРД КЕЙНС, човекът – неговият характер, неговите трудове и действията му през целия му живот – се състоеше от три водещи и взаимодействащи елемента. Първият беше неговото прекомерно надутото его, което го убеждаваше, че може да се справи с всички интелектуални проблеми бързо и точно, и го караше да презира всякакви общи принципи, които биха могли да ограничат необузданото му его. Вторият беше силното му усещане, че е роден в управляващият елит на Великобритания и че е предопределен да бъде неин лидер.

И тези две черти караха Кейнс да се отнася както към хората, така и към нациите от позицията на власт и господство, която сам си приписваше. Третият елемент беше дълбоката му омраза и презрение към ценностите и добродетелите на буржоазията, към конвенционалната морал, към спестяванията и пестеливостта, както и към основните институции на семейния живот.

---

<sup>1</sup> Първоначално публикувано в сборника „Dissent on Keynes: A Critical Appraisal of Keynesian Economics“, под редакцията на Марк Скусен. Ню Йорк: Praeger (1992), стр. 171–98.

## РОДЕН В АРИСТОКРАТИЧНО СЕМЕЙСТВО

**К**ЕЙНС се роди при особени обстоятелства – като наследник не само на управляващите кръгове във Великобритания, но и на британската икономическа общност. Баща му, Джон Невил Кейнс, беше близък приятел и бивш студент на Алфред Маршал – професор в Кеймбридж и безспорен лидер на британската икономика в продължение на половин век. Невил Кейнс беше разочаровал Маршал, като не успя да оправдае ранните си научни надежди и написа само една безлична монография по методологията на икономиката – тема, която се пренебрегваше като дълбоко „не—английска“ (Дж. Н. Кейнс [1891] 1955).

Отдавна класическото убежище за провалил се академик е университетската администрация, затова Невил с радост се потапи в работата на контролния орган и други влиятелни постове в администрацията на Кеймбриджкия университет. Психиката на Маршал го караше да изпитва морално задължение към Невил, което надхвърляше чистата лоялност на приятелството, и това чувство за задължение се пренесе и към любимия син на Невил – Мейнард. Вследствие на това, когато Мейнард в крайна сметка реши да се посвети на кариера като икономист в Кеймбридж, две изключително влиятелни фигури в този университет – баща му и Алфред Маршал – бяха повече от готови да му подадат ръка.

## **„КЕЙМБРИДЖКИЯТ АПОСТОЛ“**

Най-престижното образование, достъпно за английския елит, беше осигурено за Мейнард от неговия любящ баща. Първо, той беше стипендиант в „Колежа“ в Итън – интелектуалното подразделение на най-влиятелното частно училище в Англия. Оттам Мейнард продължи в Кингс Колидж, който, заедно с Тринити, беше един от двата доминиращи колежа в Кеймбриджския университет.

В „Кингс“ Мейнард скоро беше избран за член на престижното тайно общество „Апостолите“ – организация, която бързо оформи неговите ценности и живот. Кейнс достигна социална и интелектуална зрелост в рамките на този малък, затворен свят на тайна и превъзходство. „Апостолите“ не бяха просто социален клуб по подобие на тайните братства в университетите от „Айви Лийг“. Те бяха и самосъзнаващ се интелектуален елит, проявяващ особен интерес към философията и нейните приложения в естетиката и живота.

Членовете на „Апостолите“ се избираха почти изцяло от Кингс и Тринити и се срещаха всяка събота вечер зад затворени врати, за да представят и обсъждат доклади.<sup>2</sup> През останалата част от седмицата

---

<sup>2</sup> Задавайки си въпроса защо изтъкнатият историк на конституционното право Фредерик У. Мейтланд не е оказал влияние върху „Апостолите“ през този период, въпреки че е бил член на групата, Дерек Крабтри отговаря, че Мейтланд е имал нещастieto да заема катедра в Даунинг Колидж – един от по-малките и по малко влиятелни колежи в Кеймбридж (вж. Крабтри 1980, стр. 18–19).

членовете на практика живееха в стаите един на друг. Освен това членството в „Апостолите“ не беше просто студентска афера; то беше членство за цял живот и се ценеше като такова. До края на живота си възрастните „Апостоли“ (известни като „Ангели“), включително Кейнс, често се връщаха в Кеймбридж за срещи и участваха активно в набирането на нови студенти.

През Февруари 1903 г., на 20-годишна възраст, Джон Мейнард Кейнс зае мястото си като апостол № 243 във верига, която се простираше чак до основаването на дружеството през 1820 г. През следващите пет или шест години, които бяха определящи за неговото формиране, Мейнард прекарваше почти целия си личен живот сред Апостолите, а ценностите и нагласите му се формираха съответно. Освен това по-голямата част от зрелия му живот премина сред по-стари и по-нови апостоли, техните приятели или роднини.

Важна причина за силното въздействие на „Обществото на апостолите“ върху членовете му беше опияняващата атмосфера на тайна. Както пише биографът на Кейнс, Робърт Скиделски:

Никога не бива да се подценява ефектът на тайната. Много от нещата, които караха останалия свят да изглежда чужд, произтичаха именно от това просто гориво. Тайната беше връзката, която значително усилваше значението на живота в Обществото

спрямо другите интереси на членовете му. В крайна сметка е много по-лесно човек да прекарва времето си с хора, пред които не трябва да пази големи тайни; а прекарването на много време с тях засилва онова, което първоначално ги е събрало заедно. (Скиделски 1983, стр. 118; вж. също Дийкън 1986)

Изключителната арогантност на Апостолите най-добре се обобщава в кантианската полушега на Обществото: че само Обществото е „реално“, докато останалата част от света е само „феноменална“. Самият Мейнард наричаше онези, които не бяха Апостоли, „феномени“. Всичко това означаваше, че външният свят се разглеждаше като по-малко съществен, по-малко заслужаващ внимание в сравнение със собствения колективен живот на Обществото.

Това беше шега с сериозен подтекст (Скиделски 1983, стр. 118). „Именно благодарение на съществуването на Обществото“, пише апостолът Бертран Ръсел в своята „Автобиография“, „скоро успях да се запозная с хората, които най-много си заслужаваше да се познават.“ Всъщност Ръсел отбелязва, че когато вече възрастният Кейнс напусна Кеймбридж, той пътуваше по света с усещането, че е епископ на секта в чужди краища. „Истинското спасение за Кейнс“, отбелязва проникателно Ръсел, „беше другаде, сред вярващите в Кеймбридж“ (Крабтри и Търлуол 1980, стр. 102). Или, както самият Мейнард написа по време на

студентските си години в писмо до своя приятел и съпредседател, Джайлс Литън Страчи: „Дали това е мегаломания – това колосално морално превъзходство, което изпитваме? Имам чувството, че по-голямата част от останалите [от света извън „Апостолите“] никога не виждат нищо – твърде глупави или твърде порочни“ (Скиделски 1983, стр. 118).<sup>3</sup>

Две основни нагласи доминираха в тази затворена група под егидата на Кейнс и Страчи. Първата беше тяхната непоколебима вяра в значението на личната любов и приятелството, придружена от презрение към всякакви общи правила или принципи, които биха могли да ограничат собствените им егота; а втората – тяхната враждебност и презрение към ценностите и морала на средната класа. Апостолското противопоставяне на буржоазните ценности включваше възхвала на авангардната естетика, считането на хомосексуалността за морално превъзходство (а бисексуалността – далеч на второ място<sup>4</sup>), както и омраза към традиционни семейни ценности като пестеливостта или всякакво наблягане върху бъдещето или дългосрочната перспектива в сравнение с настоящето. („В

---

<sup>3</sup> Когато философът Джон Е. Мактагарт, лектор в Тринити, който беше член на „Апостолите“ още от 1880-те години, се ожени на късна възраст, той увери „Апостолите“, че съпругата му е просто „феноменална“ (Скиделски 1983, стр. 118).

<sup>4</sup> Бертран Ръсел, който беше с десетилетие по-възрастен от Кейнс, не харесваше групата на Кейнс и Страчи, която доминираше сред студентите през първото десетилетие на XX век, главно поради убеждението им, че хомосексуалността е морално по-висша от хетеросексуалността.

дългосрочен план“, както по-късно щеше да заяви Кейнс в прочутата си фраза, „всички ще сме мъртви.“)

## БЛУМСБЪРИ

След като се дипломираха в Кеймбридж, Кейнс и много от колегите му от „Апостолите“ се настаниха в Блумсбъри – един старомоден квартал в северната част на Лондон. Там те сформираха днес вече прочутата „Блумсбъри група“ – център на естетическия и моралния авангардизъм, който се превърна в най-влиятелната културна и интелектуална сила в Англия през 1910-те и 1920-те години.

Създаването на „Блумсбъри групата“ беше вдъхновено от смъртта на този изтъкнат викториански философ и класически либерал, сър Лесли Стивън, през 1904 г. Младите деца на Стивън, които се почувстваха освободени от строгото морално присъствие на баща си, незабавно се настаниха в Блумсбъри и започнаха да организират салони в четвъртък вечер. Тоби Стивън, макар и да не беше член на „Апостолите“, беше близък приятел на Литън Страчи в Тринити. Страчи и други „Апостоли“, както и още един добър приятел на Страчи от Тринити – Клайв Бел, станаха редовни гости на салоните.

След смъртта на Тоби през 1906 г. Ванеса Стивън се омъжи за Бел, а събиранията в Блумсбъри се разделиха на две групи. Тъй като Клайв беше начинаещ изкуствовед, а Ванеса – художничка, те създадоха салоните на „Петъчния клуб“, посветени на изобразителното изкуство. Междувременно

Вирджиния и Адриан Стивън възобновиха четвъртъчните срещи, посветени на литературата, философията и културата. В крайна сметка апостолът от „Тринити“ Леонард Улф, приятел и съвременник на Кейнс, се ожени за Вирджиния Стивън. В края на 1909 г. Кейнс се премести в къща в Блумсбъри, много близо до тази на семейство Стивън, където споделяше апартамент с художника от Блумсбъри Дънкан Грант, братовчед на Страчи.

Ценностите и нагласите на „Блумсбъри“ бяха сходни с тези на „Кеймбриджките апостоли“, макар и с по-изразен артистичен привкус. Като се има предвид силният акцент върху бунта срещу викторианските ценности, не е чудно, че Мейнард Кейнс беше изтъкнат член на „Блумсбъри“. Особено внимание се обръщаше на стремежа към авангардно и формалистично изкуство подкрепян от изкуствоведа и член на „Кеймбриджките апостоли“ Роджър Фрай, който по-късно се завърна в Кеймбридж като професор по изкуство. Вирджиния Стивън Улф ще се превърне в изтъкната представителка на формалистичната проза. И всички те енергично се придържаха към начин на живот, белязан от безразборна бисексуалност, както става ясно от биографията на Страчи, написана от Майкъл Холройд (1967).

Като членове на Кеймбриджския културен кръг, групата „Блумсбъри“ се радваше на наследено, макар и скромно, богатство. Но с течение на времето по-

голямата част от финансирането за различните изложби и проекти на „Блумсбъри“ идваше от техния лоялен член Мейнард Кейнс. Както пише Скиделски, Кейнс „допринесе за финансовата мощ на „Блумсбъри“ не само като сам спечели огромна сума пари [предимно чрез инвестиции и финансови спекулации], които харчеше щедро за каузите на „Блумсбъри“, но и чрез способността си да организира финансова подкрепа за техните начинания“. Всъщност, от Първата световна война нататък беше почти невъзможно да се намери някакво начинание – културно или битово, в което да участват членове на „Блумсбъри“ – което да не се е възползвало по някакъв начин от щедростта му, финансовата му проникателност или контактите му. (1983, стр. 250; вж. също стр. 242–51).

## ФИЛОСОФЪТ-МУРИСТ

**Н**ай-голямото влияние върху живота и ценностите на Кейнс – онова, което за него се превърна в истинско преобразуващо преживяване – дойде не от икономиката, а от философията. Няколко месеца след приемането на Кейнс в кръга на „Апостолите“ Г. Е. Мур, професор по философия в Тринити, който беше станал член на групата десетилетие преди Кейнс, публикува своя шедьовър „Principia Ethica“ (1903). Както по онова време, така и в спомените си три десетилетия по-късно, Кейнс свидетелства за огромното влияние, което „Principia“ е оказала върху него и събратята му от „Апостолите“.

В писмо, написано по време на публикуването ѝ, той пише, че книгата *„е изумително и очарователно произведение, най-великото по тази тема“* [курсивът е на Кейнс], а няколко години по-късно пише на Страчи: „Невъзможно е да се преувеличи чудото и оригиналността на Мур... Колко удивително е да си помислим, че само ние познаваме основите на истинската теория на етиката.“ А в статия от 1938 г. за „Групата Блумсбъри“, озаглавена „Моите ранни убеждения“, Кейнс припомня, че „въздействието на „Principia“ върху нас, както и разговорите, които я предшестваха и последваха, доминираха и може би все още доминират над всичко останало.“ Той добави, че книгата „беше вълнуваща, ободряваща, началото на нов ренесанс, отварянето на ново небе

на земята“ (Скиделски 1983, стр. 133–134; Кейнс [1951] 1972, стр. 436–449). Много силни думи за книга по техническа философия!

Какъв е източникът им? На първо място беше личната харизма, с която Мур въздействаше върху студентите в Кеймбридж. Но освен този личен магнетизъм, Кейнс и приятелите му бяха привлечени не толкова от самата доктрина на Мур, колкото от конкретната интерпретация и интерпретационен обрат, които те самите придаваха на тази доктрина. Въпреки ентузиазма си, Кейнс и приятелите му приемаха само това, което считаха за личната етика на Мур (т.е. това, което наричаха „религията“ на Мур), докато напълно отхвърляха неговата социална етика (т.е. това, което наричаха неговият „морал“).

Кейнс и неговите съратници—апостоли с ентузиазъм прегърнаха идеята за „религия“, състояща се от моменти на „страстно съзерцание и общение“ с обектите на любовта или приятелството. Те обаче отхвърлиха всякакви социални морални или общи правила за поведение, като напълно отхвърлиха предпоследната глава на Мур, озаглавена „Етика във връзка с поведението“. Както Кейнс заявява в статията си от 1938 г.,:

По наше мнение едно от най-големите предимства на неговата [на Мур] религия беше, че тя правеше морала ненужен. ... Ние напълно отхвърлихме личната си отговорност

да се подчиняваме на общи правила. Претендирахме за правото да преценяваме всеки отделен случай според неговите заслуги и за мъдростта да го правим успешно. Това беше много важна част от нашата вяра, поддържана бурно и агресивно, а за външния свят това беше нашата най-очевидна и опасна характеристика. Ние напълно отхвърляхме обичайния морал, конвенциите и традиционната мъдрост. Бяхме, така да се каже, в строгия смисъл на думата, аморалисти<sup>5</sup>. (Кейнс [1951] 1972, стр. 142–143)

Проницателни съвременни наблюдатели точно обобщиха нагласата на Кейнс и неговите съратници „Апостолите“. Бертран Ръсел написа, че Кейнс и Страчи са изопачили учението на Мур; те „се стремяха към живот в уединение сред фини нюанси и приятни чувства и възприемаха доброто като състоящо се от страстното взаимно възхищение на една клика от елита“ (Уелч 1986, стр. 43). Или, както Беатрис Уеб точно отбеляза, „муризмът“ сред „апостолите“ бил „нищо друго освен метафизично оправдание да правиш каквото ти харесва – и това, което другите хора не одобряват“ (пак там).

Тогава възниква въпросът: доколко сериозно този аморализъм, това отхвърляне на общите правила, които биха ограничили егото на човека, е белязал

---

<sup>5</sup> Човек, който не приема моралните норми — б.пр.

зрелия живот на Кейнс? Сър Рой Харод, негов ученик и биограф, настоява, че аморализмът, както и всеки друг неприятен аспект от личността на Кейнс, е бил само юношеска фаза, която неговият герой бързо е преодолял.

Но много други аспекти от кариерата и мисленето му потвърждават, че Кейнс е бил аморалист през целия си живот и е изпитвал презрение към буржоазията. Освен това в доклада си от 1938 г., изнесен на 55-годишна възраст, Кейнс потвърди, че продължава да се придържа към ранните си възгледи, като заяви, че аморализмът „все още е моята религия под повърхността. ... Аз оставам и винаги ще остана аморалист“ (Харод 1951, стр. 76–81; Скиделски 1983, стр. 145–46; Welch 1986, стр. 43).

В един забележителен принос Скиделски показва, че първата важна научна книга на Кейнс, „Трактат за вероятността“ (1921), не е била без връзка с останалите му интереси. Тя е произлязла от неговия опит да затвърди категоричното си отхвърляне на предложените от Мур общи правила на морала. Началото на „Трактата“ е поставено в една статия, която Кейнс прочете пред „Апостолите“ през януари 1904 г., посветена на отхвърлената глава на Мур „Етика във връзка с поведението“. Опровергаването на Мур по въпроса за вероятността заема научните мисли на Кейнс от началото на 1904 г. до 1914 г., когато ръкописът на „Трактата“ е завършен.

Той стигна до заключението, че Мур е успял да наложи общи правила върху конкретни действия, като е използвал емпирична или „честотна“ теория на вероятността, тоест чрез наблюдение на емпиричните честоти бихме могли да имаме сигурно знание за вероятностите на класове от събития. За да унищожи всякаква възможност за прилагане на общи правила към конкретни случаи, „Трактатът“ на Кейнс застъпи класическата априорна теория на вероятността, при която вероятностните дробни стойности се извеждат чисто логически и нямат нищо общо с емпиричната реалност. Скиделски добре излага тезата:

Аргументът на Кейнс, следователно, може да се тълкува като опит да се освободи индивидът да преследва доброто ... чрез егоистични действия, тъй като от него не се изисква да има сигурно знание за вероятните последствия от действията си, за да действа рационално. С други думи, това е част от неговата продължаваща кампания срещу християнската морал. Това би било оценено от аудиторията му, макар че връзката не е очевидна за съвременния читател. В по-общ план Кейнс свързва рационалността с целесъобразността. обстоятелствата, при които се извършва дадено действие, се превръщат в най-важния фактор при преценката на вероятната правота. ... Като ограничава възможността за сигурно знание,

Кейнс разширява полето за интуитивна преценка. (Скиделски 1983, 153–54)

Тук не можем да се впускаме в тънкостите на теорията на вероятностите. Достатъчно е да кажем, че априорната теория на Кейнс беше опровергана от Рихард фон Мизес (1951) в неговата работа от 20-те години на миналия век „Вероятност, статистика и истина“. Мизес доказва, че вероятностната дроб може да се използва смислено само когато отразява емпирично изведен закон за обекти, които са хомогенни, случайни и неограничено повторяеми.

Това означава, разбира се, че теорията на вероятностите може да се прилага само към събития, които в човешкия живот се ограничават до такива като лотарията или рулетката. (За сравнение между Кейнс и Рихард фон Мизес виж Д.А. Гилийс [1973, стр. 1–34].) Между другото, теорията на вероятностите на Рихард фон Мизес беше възприета от брат му Лудвиг, въпреки че двамата се съгласяваха по малко други въпроси (Л. фон Мизес [1949] 1966, стр. 106–15).

## ПОЛИТИЧЕСКИ ТЕОРЕТИК В ДУХА НА БЪРК

„Ако Мур беше етичният герой на Кейнс, то Бърк може с пълно право да претендира, че е неговият политически герой“, пише Скиделски (1983, стр. 154). Едмънд Бърк? Какво би могъл да има общо този консервативен поклонник на традицията с Кейнс, привърженикът на държавната намеса и рационалистът, поддръжник на централното планиране? Отново, както и в случая с Мур, Кейнс почиташе своя идол с кейнсиански привкус, избирайки елементите, които пасваха на собствения му характер и темперамент.

Това, което Кейнс е почерпил от Бърк, е показателно. (Кейнс представи своите възгледи в дълго, наградено есе по английски език, написано като студент, на тема „Политическите доктрини на Едмънд Бърк“.) На първо място, това е войнствената опозиция на Бърк срещу общите принципи в политиката и, в частност, неговата защита на целесъобразността срещу абстрактните естествени права. На второ място, Кейнс силно се съгласяваше с високата времева преференция на Бърк, с неговото подценяване на несигурното бъдеще спрямо съществуващото настояще. Следователно Кейнс се съгласяваше с консерватизма на Бърк в смисъл, че беше враждебно

настроен към „въвеждането на настоящи злини в името на бъдещи ползи“.

Налице е и десният оттенък в общото пренебрежение на Кейнс към дългосрочната перспектива, когато „всички ние ще сме мъртви“. Както Кейнс го формулира: „Първостепенен дълг на правителствата и политиците е да осигурят благоденствието на обществото в настоящия момент, а не да поемат прекалено големи рискове за бъдещето“ (пак там, стр. 155–156).

На трето място, Кейнс се възхищаваше от оценката на Бърк за „органичните“ управляващи елити на Великобритания. Разбира се, имаше различия по отношение на политиката, но Кейнс се присъедини към Бърк в похвалата на системата на аристократично управление като стабилна, стига управляващите да се избират от съществуващия органичен елит. Пишейки за Бърк, Кейнс отбелязва: „Самата машина [британската държава] той смяташе за достатъчно стабилна, стига да бъдат гарантирани способностите и почтеността на онези, които я ръководят“ (пак там, стр. 156).

Освен своето нео-бъркианско пренебрежение към принципите, липсата на загриженост за бъдещето и възхищението си към съществуващата британска управляваща класа, Кейнс беше убеден също, че привързаността към истината е просто въпрос на вкус, който има малко или никакво място в

политиката. Той пише: „Предпочитанието към истината или искреността като метод може да бъде предубеждение, основано на някакъв естетически или личен стандарт, което в политиката е несъвместимо с практическото благо“ (Джонсън 1978, стр. 24).

Всъщност Кейнс проявяваше явен вкус към лъжата в политиката. Той обичайно измисляше статистически данни, за да ги приспособи към своите политически предложения, и агитираше за световна парична инфлация с преувеличени хиперболи, като същевременно твърдеше, че „думите трябва да бъдат малко диви – атака на мислите срещу безмислените“. Но, което е доста показателно, след като стигна до властта, Кейнс призна, че такива хиперболи ще трябва да бъдат изоставени: „Когато се достигнат позициите на властта и авторитета, не бива да има повече поетична свобода“ (Джонсън и Джонсън 1978, стр. 19–21).

## THE ECONOMIST: АРОГАНТНОСТ И ПСЕВДО ОРИГИНАЛНОСТ

**П**одходът на Мейнард Кейнс в икономиката не се различаваше от неговото отношение към философията и живота като цяло. „Страхувам се от „принципите““, заяви той пред парламентарна комисия през 1930 г. (Могридж 1969, стр. 90). Принципите само биха ограничили способността му да се възползва от възможностите на момента и биха попречили на стремежа му към власт. Затова той с готовност се отказваше от по-ранните си убеждения и променяше мнението си за нула време, в зависимост от ситуацията.

Позицията му по отношение на свободната търговия е ярък пример за това. Като добър последовател на Маршал, единственият му, на пръв поглед непоколебим, политико-икономически принцип за цял живот беше безрезервното придържане към свободата на търговията. В Кеймбридж той пише на добър приятел: „Господине, мразя всички свещеници и протекционисти. ... Долу папата и митата!“ През следващите три десетилетия политическите му изяви са насочени почти изцяло към отстояването на свободната търговия (Скиделски 1983, стр. 122, 227–29).

Тогава, изненадващо, през пролетта на 1931 г. Кейнс гръмко призова за протекционизъм, а през 30-те години на миналия век той оглави шествието в

подкрепа на икономическия национализъм и на политики, откровено насочени към „изнудване на съседите“. Но по време на Втората световна война Кейнс отново се обърна към свободната търговия. Никога самоанализът или дори колебанието не изглеждаха да спъват неговите светкавични промени.

Всъщност в началото на 30-те години на XX век Кейнс беше широко осмиван в британската преса заради хамелеонските си възгледи. Както пише Елизабет Джонсън: „Той беше Кейнс – човекът от каучук: вестник „Daily News and Chronicle“ от 16 март 1931 г. публикува статия със заглавие „Икономическите акробатики на г-н Кейнс“ – и я илюстрира с карикатура на тема „Забележително представление. Г-н Джон Мейнард Кейнс като „човекът без кости“ обръща гръб на самия себе си и изпива глътка“ (1978, стр. 17).

Кейнс обаче не се притесняваше от обвиненията в непоследователност, тъй като се смяташе за винаги прав. На Кейнс му беше особено лесно да възприеме това убеждение, тъй като изобщо не се интересуваше от принципи. Затова той винаги беше готов да смени лагера в стремежа си да разшири егото си чрез политическа власт.

С течение на времето, пише Елизабет Джонсън, Кейнс „имаше ясна представа за ролята си в света; той беше... главният икономически съветник на

света, на тогавашния министър на финансите, на френския министър на финансите, ... на президента на Съединените щати“. Стремекът към власт за себе си и за управляващата класа означаваше, разбира се, все по-голямо придържане към идеите и институциите на централизирано управляваната икономика.

Сред добрите хора от органичния елит, управляващи нацията, той си отреди ключовата роля на учен-техник – версията от XX век на „философ-цар“ или, поне, на философа, който напътства царя. Не е чудно, че Кейнс „поздрави президента [Франклин Д.] Рузвелт като първия държавен глава, който е взел теоретични съвети като основа за мащабни действия“ (Джонсън и Джонсън 1978, стр. 17–18).

Действията са това, което Кейнс търсеше от правителството, особено когато самият Кейнс изготвяше планове и вземаше решенията. Както пише Джонсън:

Опортюнизмът му се изразяваше в това, че реагираше на събитията незабавно и директно. Независимо от въпроса, той даваше отговор, изготвяше меморандум, публикуваше веднага. ... По време на Втората световна война в Министерството на финансите той почти докара до лудост някои от колегите си със склонността си да се меси във всичко. „Не стойте просто така,

направете нещо“ би било неговото мото днес (там, стр. 19).

Джонсън отбелязва, че инстинктивното отношение на Кейнс към всяка нова ситуация се състоеше в това да приема, първо, че никой не прави нищо по въпроса, и, второ, че ако все пак някой прави нещо, то го прави погрешно. Това беше навик на мислене, придобит през целия му живот, основан на убеждението, че той разполага с превъзходен ум... и, като истински „Кеймбриджския апостол“, е надарен с изтънчена чувствителност. (Там, стр. 33)

Една поразителна илюстрация на неоправданата арогантност и интелектуалната безотговорност на Мейнард Кейнс беше реакцията му към блестящия и новаторски труд на Лудвиг фон Мизес „Трактат за парите и кредита“, публикуван на немски език през 1912 г. Кейнс наскоро беше назначен за редактор на водещото британско научно икономическо списание „Economic Journal“ на Кеймбриджкия университет. Той рецензира книгата на Мизес, като я отхвърли безмилостно. Книгата, пише той снисходително, имала „значителни достойнства“ и била „просветена“, а авторът ѝ определено бил „широко четен“, но Кейнс изрази разочарованието си, че книгата не била нито „конструктивна“, нито „оригинална“ (Кейнс 1914). Тази рязка реакция успя да унищожи всякакъв интерес към книгата на Мизес във Великобритания, и „Пари и

кредит“ остана непреведена в продължение на две съдбоносни десетилетия.

Странното в рецензията на Кейнс е, че книгата на Мизес беше изключително конструктивна и систематична, както и забележително оригинална. Как е възможно Кейнс да не е забелязал това? Тази загадка беше разгадана десетилетие и половина по-късно, когато в бележка под линия към собствения си „Трактат за парите“ Кейнс с пакостливост призна, че „на немски мога ясно да разбера само това, което вече знам – така че новите идеи често ми остават скрити поради трудностите на езика“ (Кейнс 1930а: I, стр. 199, бел. 2). Каква безгранична наглост. Това беше Кейнс в най-чистата му форма: да рецензира книга на език, на който не беше способен да схваща нови идеи, и след това да атакува тази книга, че не съдържа нищо ново, е върхът на арогантността и безотговорността.<sup>6</sup>

Друг аспект на самонадеяната арогантност на Кейнс беше убеждението му, че голяма част от това, което правеше, беше оригинално и революционно. Писмото му до Г. Б. Шоу от 1935 г. е добре известно:

Вярвам, че пиша книга по икономическа теория, която до голяма степен ще

---

<sup>6</sup> Предвид приятелството му с Кейнс, разказът на Хайек за този епизод характерно пренебрегва арогантността и наглостта на Кейнс, като третира историята така, сякаш е било просто жалко, че Кейнс не е знаел по-добре немски: „Светът можеше да бъде спасен от много страдания, ако немският на лорд Кейнс беше малко по-добър“ (Хайек [1956] 1984, стр. 219; вж. също Ротбард 1988, стр. 28).

революционизира ... начина, по който светът възприема икономическите проблеми. ... Що се отнася до мен, аз не просто се надявам на това, което казвам – в съзнанието си съм напълно сигурен. (Hession 1984, стр. 279)

Но тази вяра в собствената му самонадеяност не се ограничаваше само до „Общата теория“.

Бърнард Кори посочва, че „още от самото начало на икономическата си дейност той твърдеше, че революционизира тази област“. Кейнс беше толкова проникнат от вяра в собствената си творческа сила, че дори провъзгласи голяма оригиналност в статия за бизнес циклите, която се основаваше на „Изследване на индустриалните колебания“ на Д. Х. Робъртсън, малко след като книгата беше публикувана през 1913 г. Кори свързва това отношение с настойчивия акцент, който „Блумсбъри групата“ поставяше върху „оригиналността“ (под което, разбира се, те имаха предвид предимно своята собствена). Оригиналността, посочва той, е била „една от фиксациите на групата „Блумсбъри““ (Крабтри и Търлуол 1980, стр. 96–97; Кори 1986, стр. 214–215, 1978, стр. 3–34).

Кейнс беше значително подпомогнат в претенциите си за оригиналност от икономическата традиция, която Алфред Маршал беше успял да установи в Кеймбридж. Като ученик на Маршал и млад лектор в

Кеймбридж под егидата на Маршал, Кейнс лесно усвои маршалската традиция.

Не че самият Маршал е претендирал за изключителна оригиналност, макар че е твърдял, че е открил самостоятелно понятието за пределна полезност, и е бил потаен, ревнив към студенти, които биха могли да откраднат идеите му. Маршал разработи стратегия за поддържане на херметично затворен свят на Маршал в Кеймбридж (и оттам – в британската икономика като цяло). Той създаде мита, че в своя шедевър от 1890 г., „Принципи на икономиката“, е изградил по-висша синтеза, включваща валидните аспекти на всички предишни конкуриращи се и противоречащи си теории (дедуктивизъм и индуктивизъм, теория и история, пределна полезност и реални разходи, краткосрочен и дългосрочен период, Рикардо и Джевънс).<sup>7</sup>

Тъй като той успешно наложи този мит, по този начин породил всеобщото мнение, че „всичко е в Маршал“, че в крайна сметка няма нужда да се чете никой друг. Защото ако Маршал беше хармонизирал всички едностранчиви, еднооки икономически възгледи, вече нямаше никаква причина, освен антикварството, да си правим труда да ги четем. В резултат на това типичният икономист от Кеймбридж четеше само

---

<sup>7</sup> Тук няма място да развия убеждението си, че това е бил лъжлив и дори пагубен мит, че това, което Маршал всъщност е направил, не е било да синтезира, а да възстанови господството на Рикардо и Мил и техните теории за дългосрочното равновесие и разходите за производство, като ги е покрил с тънък слой от тривиализиран анализ на пределната полезност.

Маршал, разгръщайки и разяснявайки загадъчни изречения или пасажии от „Великата книга“. Самият Маршал прекара остатъка от живота си в преработване и доуточняване на „Текста“, като до 1920 г. публикува не по-малко от осем издания на „Принципите“.

Освен това съществуваше легендарната кембриджска „устна традиция“, в която учениците и последователите на Маршал с удоволствие слушаха и предаваха думите на „Великия човек“, както и четяха по-малко известните му, но също толкова влиятелни писания в ръкописни варианти или по време на изслушвания пред комисии, тъй като Маршал не публикуваше повечето от по-кратките си текстове до края на живота си. По този начин кеймбриджките маршалисти можеха да си присвоят аурата на жреческа каста – единствените, посветени в тайните на свещените писания, до които на по-малките хора беше отказан достъп.

Строго затвореният свят на Маршал в Кеймбридж скоро доминираше във Великобритания; в тази страна имаше малко съперници. Това господство беше ускорено от уникалната роля на Кеймбридж и Оксфорд в британския социален и интелектуален живот, особено в годините преди образователния бум, последвал Втората световна война. Още от времето на Адам Смит, Дейвид Рикардо и Дж. С. Мил Великобритания беше успяла да доминира в икономическата теория по целия свят, така че

Маршал и неговата секта успяха да установят хегемония не само в кеймбриджката икономика, но и в света (вж. Карбтрий 1980, стр. 101–105).<sup>8</sup>

---

<sup>8</sup> По този начин още по време на Втората световна война и малко след това моят семинар за отличници в Колумбийския колеж се състоеше от четене и анализ глава по глава на „Принципите“ на Маршал. А когато се подготвях за устния си докторантски изпит по история на мисълта, уважаемият Джон Морис Кларк ми каза, че няма реална нужда да чета Джевънс, защото „всичките му приноси са в Маршал“.

## „ИЗМАМНИКЪТ“

**М**ЛАДИЯТ Кейнс не проявяваше никакъв интерес към икономиката; основният му интерес беше насочен към философията. Всъщност той завърши бакалавърската си степен в Кеймбридж, без да е посещавал нито един курс по икономика. Не само че никога не е придобил академична степен по тази дисциплина, но единственият курс по икономика, който Кейнс някога е посещавал, беше едносеместриален курс за магистри при Алфред Маршал.

Той обаче намира този период, посветен на икономиката, вълнуващ, тъй като той задоволява както теоретичните му интереси, така и жаждата му да направи огромно впечатление в реалния свят на действието. През есента на 1905 г. той пише на Страчи: „Намирам икономиката за все по-удовлетворяваща и мисля, че съм доста добър в нея. Искам да ръководя железопътна компания, да организирам тръст или поне да измамвам инвеститорите“ (Харод 1951, стр. 111).<sup>9</sup>

Всъщност Кейнс наскоро беше започнал своята дългогодишна кариера като инвеститор и спекулант.

---

<sup>9</sup> Както посочва Скиделски, типично за омаловажаващата биография на Рой Харод е, че при цитирането на това писмо той пропуска забележката на своя герой за „измамата на инвестиращата публика“ (Скиделски 1983, стр. 165, бел. 1).

Въпреки това Харод беше принуден да отрече категорично, че Кейнс е започнал да спекулира преди 1919 г.

Твърдейки, че Кейнс „не е разполагал с капитал“ преди това, Харод обясни причината за своето настояване в рецензия шест години след публикуването на биографията на Кейнс:

„Важно е това да бъде ясно разбрано, тъй като имаше много злонамерени хора ..., които твърдяха, че той се е възползвал от вътрешна информация, докато е работил в Министерството на финансите (1915–Юни 1919 г.), за да осъществи успешни “спекулации” (Харод 1957).

В писмо до Клайв Бел, автор на рецензираната книга, дългогодишен член на кръга „Блумсбъри“ и приятел на Кейнс, Харод допълнително подчертава този въпрос:

„Въпросът е важен поради отвратителните слухове, които са широко разпространени... че той е спечелил пари по нечестен начин, като се е възползвал от позицията си в Министерството на финансите“ (пак там; вж. Скиделски 1983, стр. 286–288).

Въпреки твърденията на Харод, че не е така, Кейнс наистина беше създал свой собствен „специален

фонд“ и беше започнал да прави инвестиции още през юли 1905 г. Към 1914 г. Кейнс вече спекулираше активно на фондовата борса, а към 1920 г. беше натрупал 16 000 лири, което по днешни цени би възлизало на около 200 000 долара. Половината от инвестициите му бяха направени със заемни средства.

Към този момент не е ясно дали фондът му е бил използван за инвестиции или за по-спекулативни цели, но знаем, че капиталът му се е увеличил повече от три пъти. Все още не е доказано дали Кейнс е използвал вътрешна информация от Министерството на финансите, за да вземе такива инвестиционни решения, макар че подозренията със сигурност остават (Скиделски 1983, стр. 286–88).

Дори ако не можем да докажем обвинението в измама на Кейнс, трябва да разгледаме поведението му в светлината на собствената му остра осъдителна оценка на финансовите пазари като „казина за хазарт“ в „Общата теория“. Изглежда вероятно, следователно, че Кейнс е смятал, че успехите му във финансовата спекулация са представлявали измама спрямо обществеността, макар че няма причина да мислим, че би съжалявал за този факт. Той обаче осъзнаваше, че баща му не би одобрил дейността му.<sup>10</sup>

---

<sup>10</sup> В писмо до майка си от 3 септември 1919 г. Кейнс пише за спекулациите си с валута: „което ще шокира баща ми, но от което се надявам да спечеля много“ (Харод 1951, стр. 288). За проникновена критика на възгледите на Кейнс за спекулацията като хазарт виж Хазлит ([1959] 1973, стр. 179–85).

## КЕЙНС И ИНДИЯ

**Д**окато учеше в Итън, младият Кейнс (на 17 и 18 години) стана свидетел на вълна от антиимпериалистически настроения вследствие на войната на Великобритания срещу бурите в Южна Африка. Въпреки това той никога не се поддаде на тези настроения. Както отбелязва Скиделски, през целия си живот той приемаше Империята като даденост и никога не проявяваше и най-малък интерес към нейното премахване. ... Той никога не се отклоняваше особено от мнението, че, като се има предвид всичко, е по-добре англичаните да управляват света, отколкото чужденците. (Скиделски 1983, стр. 91)

В края на 1905 г., въпреки настояването на Маршал, Кейнс прекъсна следдипломното си обучение по икономика след един семестър и през следващата година се яви на изпити за държавна служба, като получи длъжност като чиновник в Индийското министерство. През пролетта на 1907 г. Кейнс е прехвърлен от Военния отдел към Отдела по приходи, статистика и търговия. Макар, че е трябвало да стане експерт по индийските въпроси, той все пак безгрижно е приемал, че британското управление не подлежи на съмнение: Великобритания просто разпространявала добро

управление в места, които не можели да го развият сами.

„Мейнард“, посочва Скиделски, „винаги е гледал на Радж от Уайтхол; никога не е обмислял човешките и моралните последствия от имперското управление, нито дали британците експлоатират индийците“. Освен това, в духа на великата империалистическа традиция на Милс и Томас Маколей в Англия от XIX век, Кейнс никога не е чувствал нужда да пътува до Индия, да изучава индийски езици или да чете книги за региона, освен ако те не се отнасяха до финансите (пак там, стр. 176).

Въпреки издигането си до високи постове в държавната администрация, Кейнс скоро се умори от своята квази-синекура и се опита да се върне в Кеймбридж чрез преподавателска длъжност. Накрая, през пролетта на 1908 г., Маршал пише на Кейнс, предлагайки му място на лектор по икономика. Въпреки че Маршал е на прага на пенсионирането, той лесно убеждава своя приятел, любим студент и лично избран наследник, Артур С. Пигу, да последва практиката на Маршал да плаща за лекторската длъжност от собствената си заплата; Невил Кейнс незабавно предлага да доплати същата сума.

През 1908 г. Кейнс с удоволствие поема ролята на преподавател по маршалска икономика в своето старо училище, Кингс Колидж, Кеймбридж. Но по-голямата част от времето и енергията си той

посвещаваше на дейността си като зает бизнесмен в Лондон (Кори 1978, стр. 5). Една от функциите му беше да бъде неофициален, но ценен съветник на Индийската служба; всъщност връзката му с тази служба дори се разшири след 1908 г. (Кейнс 1971, стр. 17). В резултат на това той изигра важна роля в индийските парични дела, като написа първата си значима статия за Индия в списанието „Economic Journal“ през 1909 г.; състави влиятелни меморандуми, от които се зароди първата му книга – кратката монография „Индийската валута и финанси“ от 1913 г.; и изигра влиятелна роля в Кралската комисия по индийските финанси и валута, на която престижна длъжност беше назначен още преди да навърши 30 години.

Ролята на Кейнс в индийските финанси беше не само важна, но и в крайна сметка пагубна, като предвещаваше по-късната му роля в международните финанси. При преминаването на Индия от сребърен към златен стандарт през 1892 г. британското правителство се беше натъкнало на златно-валутен стандарт, вместо на пълния златно-монетен стандарт, който бе характерен за Великобритания и другите големи западни държави. Златото не се сечеше като монети, нито беше достъпно по друг начин в Индия, а индийските златни резерви за рупии се държаха като салда в британски лири в Лондон, а не като злато в чист вид.

За повечето правителствени служители тази уредба беше само междинна мярка по пътя към евентуален пълен златен стандарт; но Кейнс приветства новия златно-валутен стандарт като прогресивен, научен и насочен към идеалната валута. Повтаряйки вековни инфлационистки възгледи, той изрази мнението, че златните монети „разхищават“ ресурси, които могат да бъдат „икономизирани“ чрез хартиени пари и валута.

Ключовият момент обаче е, че един фалшив златен стандарт – какъвто неизбежно е златният валутен стандарт – предоставя много по-голяма свобода за парично управление и инфлация от страна на централните правителства. Той отнема властта на обществото над парите и я поставя в ръцете на правителството. Кейнс похвали индийския стандарт, като посочи, че той позволява много по-голяма „еластичност“ (кодово наименование за парична инфлация) на парите в отговор на търсенето. Освен това той специално приветства доклада на комисията на американското правителство от 1903 г., който се застъпва за златно-валутен стандарт в Китай и други страни от Третия свят, разчитащи на сребро – инициатива на прогресивни икономисти и политици за приобщаване на тези нации към доминиран и управляван от САЩ златно-доларов блок (Кейнс 1971, стр. 60–85; вж. също Паррини и Склар 1983; Розенберг 1985).

Всъщност Кейнс изрично очакваше момента, в който златният стандарт ще изчезне напълно, за да бъде заменен от по-„научна“ система, основана на няколко ключови национални хартиени валути. „Предпочитанието към осезаема резервна валута“, смяташе Кейнс, е „реликва от време, когато правителствата бяха по-малко надеждни в тези въпроси, отколкото са сега“ (1971, стр. 51). Тук се прокрадваше предзнаменованието за прочутото отхвърляне от страна на Кейнс на златото като „варварска реликва“. В по-широк смисъл ранните монетарни възгледи на Кейнс предвещаваха катастрофалния златно-валутен стандарт, въведен от Великобритания през 20-те години на XX век, както и дълбоко погрешната схема от Бретън Уудс за управляван златно-доларов курс, наложена от Съединените щати – с помощта на Великобритания и лорд Кейнс – в края на Втората световна война.

Кеймбриджският икономист обаче не се задоволи само с отстояването на статуквото на златния валутен стандарт в Индия. Считайки, че напредъкът към управляваната инфлация не протича достатъчно бързо, той настоя за създаването на централна банка (или „Държавна банка“) за Индия, което би позволило централизиране на резервите, много по-голяма парична еластичност и значително по-голяма парична експанзия и инфлация. Въпреки че, не успя да убеди Кралската комисия да се обяви в подкрепа на централна банка, той оказа силно влияние върху нейния окончателен доклад.

Докладът включваше неговата гледна точка за централната банка в приложение, а Кейнс също така ръководеше суровия кръстосан разпит на свидетелите, подкрепящи златния монетен стандарт и противни на централната банка. Интересна бележка към цялата история беше реакцията на стария учител на Кейнс, Алфред Маршал, към приложението на Кейнс за централната банка. Маршал написа на Кейнс, че е „очарован от него като от чудо на конструктивна работа“ (пак там., стр. 268).

Кейнс като цяло обичаше да се занимава с икономическата теория, за да решава практически проблеми. Основната му мотивация да се впусне в индийския валутен въпрос беше да защити постиженията на своя първи и най-важен политически покровител, Едуин Самуел Монтагу, от влиятелните лондонски семейства Монтагу и Самуел, свързани с международното банкиране. Монтагу беше преди това председател на „Кеймбридж Юниън“ – университетското дебатно дружество – когато Кейнс беше студент, и Кейнс беше станал негов любимец. По време на общите избори през 1906 г. Кейнс беше водил кампания в подкрепа на успешната кандидатура на Монтагу за място в парламента като либерал.

В края на 1912 г., когато Монтагу беше държавен подсекретар за Индия, в индийските финанси избухна скандал. Индийското правителство, в което

Монтагу беше втори по ранг, беше сключило тайно споразумение с банковата фирма „Самуел Монтагу и Компания“ за закупуване на сребро. Оказа се, че в този договор е имало силно изразено фаворитизиране на близки. Лорд Суейтлинг, старши партньор във фирмата, беше баща на заместник-държавния секретар Едуин С. Монтагу; друг партньор, сър Стюарт Самуел, беше брат на Хърбърт Самуел, генерален пощенски директор в правителството на Асквит (вж. Скиделски 1983, стр. 273).

## ЛАНСИРАНЕТО НА „ОБЩАТА ТЕОРИЯ“

„Общата теория“ на Кейнс беше, поне в краткосрочен план, една от най-зашеметяващо успешните книги на всички времена. За няколко кратки години неговата „революционна“ теория завладя икономическата общност и скоро промени публичната политика, докато старомодната икономика беше изхвърлена, без почести и без слава, в кошчето на историята.

Как беше постигнато това? Кейнс и неговите последователи биха отговорили, разбира се, че професионалната общност просто е приела една напълно очевидна истина. И все пак „Общата теория“ изобщо не беше истински революционна, а просто стари и често опровергавани меркантилистки и инфлационистки заблуди, облечени в лъскава нова премяна, изпълнена с новосъздаден и до голяма степен неразбираем жаргон. Как тогава се обяснява този бърз успех?

Част от причината, както е посочил Шумпетер, е, че както правителствата, така и интелектуалният климат на 30-те години на миналия век бяха зрели за такова преобразуване. Правителствата винаги търсят нови източници на приходи и нови начини да харчат пари, често с не малко отчаяние; все пак икономическата наука, в продължение на повече от

век, беше предупреждавала строго срещу инфлацията и дефицитното харчене, дори във времена на рецесия.

Икономистите – които Кейнс щеше да обедини в една категория и презрително да омаловажи като „класически“ в „Общата теория“ – бяха мърморковците на пикника, хвърлящи сянка на мрачност върху опитите на правителствата да увеличат разходите си. И ето че се появи Кейнс със своята модерна „научна“ икономика, твърдейки, че старите „класически“ икономисти са сгрешили напълно: че, напротив, морален и научен дълг на правителството е да харчи, харчи и харчи; да натрупва дефицит след дефицит, за да спаси икономиката от пороци като пестеливост, балансирани бюджети и неограничен капитализъм; и да предизвика възстановяване от депресията. Колко добре дошла беше кейнсианската икономика за правителствата по света!

Освен това интелектуалците по целия свят започваха да се убеждават, че капитализмът на „laissez-faire“ не може да функционира и че той е отговорен за Голямата депресия. По тази причина през 30-те години на XX век комунизмът, фашизмът и различни форми на социализъм и контролирана икономика станаха популярни. Кейнсианството се вписваше идеално в този интелектуален климат.

Но имаше и сериозни вътрешни причини за успеха на „Общата теория“. Като облече новата си теория в неразбираем жаргон, Кейнс създаде атмосфера, в която само смели млади икономисти биха могли да разберат новата наука; нито един икономист на възраст над тридесет години не можеше да схване „Новата икономика“. По-възрастните икономисти, които, разбираемо, нямаха търпение за новите сложности, имаха склонност да отхвърлят „Общата теория“ като безсмислица и отказваха да се заемат с това изключително неразбираемо произведение. От друга страна, младите икономисти и докторантите, със социалистически нагласи, се възползваха от новите възможности и се посветиха на удовлетворяващата задача да разберат за какво всъщност става дума в „Общата теория“.<sup>11</sup>

---

<sup>11</sup> Хари Джонсън формулира стратегията проникателно: „В този процес е от голяма полза старите концепции да се обозначават с нови и объркващи наименования... [Н]овата теория трябваше да бъде достатъчно трудна за разбиране. Това е сложен проблем при разработването на нови теории. Новата теория трябваше да бъде толкова трудна за разбиране, че по-опитните академични колеги да не я намират нито за лесна, нито за заслужаваща да бъде изучавана, така че да хабят усилията си върху периферни теоретични въпроси и по този начин да се превърнат в лесна мишена за критика и отхвърляне от страна на по-младите и амбициозни колеги. В същото време новата теория трябваше да изглежда достатъчно трудна, за да предизвика интелектуалния интерес на младите колеги и студенти, но всъщност достатъчно лесна, за да могат те да я усвоят адекватно с достатъчно вложени интелектуални усилия. Тези цели „Общата теория“ на Кейнс успя да постигне: тя ловко отстрани старите и утвърдени учени като Пигу и Робъртсън, даде възможност на най-предприемчивите хора на средна и по-ниска средна възраст като Хансен, Хикс и Джоан Робинсън да се включат и да поведат движението, и позволи на цяло едно поколение студенти... да избяга от бавния и унищожаваш душата процес на придобиване на мъдрост чрез осмоза от по-възрастните и от литературата, и да навлезе в интелектуална сфера, в която младежкият икономическост можеше бързо да спечели справедливата си награда (поне в собствените си очи) чрез разрушаването на интелектуалните претенции на академичните си старши колеги и предшественици. Икономиката, за радост, можеше да бъде преустроена от нулата въз основа на малко кейнсианско разбиране и възвишено презрение към съществуващата литература — и така и стана“ (1978, стр. 188–89)

Пол Самуелсън е писал за радостта да си под 30 години, когато „Общата теория“ беше публикувана през 1936 г., възкликвайки, по думите на Уърдсуърт: „Блаженство беше в онова утро да си жив, но да си млад беше същински рай. И все пак същият този Самуелсън, който с ентусиазъм прие новото откровение, признаваше също, че „Общата теория“ е зле написана книга; лошо организирана. ... Тя изобилства от плетеница от обърквания. ... Мисля, че не разкривам никакви тайни, когато тържествено заявявам — въз основа на ярки лични спомени — че никой друг в Кеймбридж, Масачузетс, наистина не знаеше за какво става дума в продължение на около дванадесет до осемнадесет месеца след публикуването. (Самуелсън [1946] 1948, стр. 145; Ходж 1986, стр. 21–22)

Трябва да се има предвид, че вече добре познатият „кейнсиански кръст“, IS-LM диаграмите и системата от уравнения не са били на разположение на онези, които отчаяно се опитваха да разберат „Общата теория“, когато книгата беше публикувана; всъщност бяха необходими 10 до 15 години и безброй часове труд, за да се разбере кейнсианската система. Често, както в случая както с Рикардо, така и с Кейнс, колкото по-неясно е съдържанието, толкова по-успешна е книгата, тъй като по-младите учени се стичат към нея и се превръщат в нейни последователи.

Също така важен за успеха на „Общата теория“ беше фактът, че точно както една голяма война създава голям брой генерали, така и кейнсианската революция и грубото отстраняване на по-старото поколение икономисти създадоха по-голям брой възможности за по-младите кейнсианци както в професията, така и в правителството.

Друг решаващ фактор за внезапния и смазващ успех на „Общата теория“ беше нейният произход от най-изолирания университет в най-доминиращия икономически център в света. В продължение на век и половина Великобритания си беше присвоила ролята на доминираща сила в икономиката, като Смит, Рикардо и Мил допринесоха за укрепването на тази традиция. Видяхме как Маршал установи своето господство в Кеймбридж и че икономиката, която той разви, беше по същество завръщане към класическата традиция на Рикардо и Мил.

Като изтъкнат икономист от Кеймбридж и ученик на Маршал, Кейнс имаше важно предимство за утвърждаването на идеите от „Общата теория“. Може спокойно да се каже, че ако Кейнс беше неизвестен преподавател по икономика в някой малък колеж в Средния Запад на САЩ, неговата работа – с малката вероятност изобщо да намери издател – би била напълно пренебрегната.

В онези дни преди Втората световна война Великобритания, а не Съединените щати, беше най-

престижният световен център на икономическата мисъл. Макар австрийската икономическа школа да беше процъфтявала в Съединените щати преди Първата световна война (в трудовете на Дейвид Грийн, Франк А. Фетер и Хърбърт Дж. Дейвънпорт), 20-те и началото на 30-те години на XX век бяха до голяма степен безплоден период за икономическата теория. Антитеоретичните институционалисти доминираха в американската икономика през този период, оставяйки вакуум, който Кейнс лесно успя да запълни.

Важен фактор за успеха му беше и огромният авторитет на Кейнс като интелектуалец и политико-икономически лидер във Великобритания, включително неговата видна роля като участник, а по-късно и като остър критик на Версайския договор. Като член на „Блумсбъри“ той заемаше важно място в британските културни и артистични кръгове.

Освен това трябва да осъзнаем, че в периода преди Втората световна война само малка част от населението във всяка страна е посещавала висше учебно заведение, а броят на университетите е бил малък и географски концентриран във Великобритания. В резултат на това британските икономисти и преподаватели по икономика са били много малко на брой и всички са се познавали помежду си. Това е създавало значителни възможности личността и харизмата да допринесат за

преориентирането на професията към кейнсианската доктрина.

Значението на такива външни фактори като лична харизма, политика и кариерен опортюнизм беше особено силно сред последователите на Ф.А. Хайек в Лондонската школа по икономика. В началото на 30-те години на XX век Хайек в Лондонската школа по икономика и Кейнс в Кеймбридж бяха двете противоположни крайности в британската икономика, като Хайек превърна много от водещите млади икономисти на Великобритания в привърженици на австрийската (т.е. мизесова) теория за парите, капитала и бизнес цикъла.

Освен това Хайек, в поредица от статии, блестящо беше разгромил ранното произведение на Кейнс – двутомния му „Трактат за парите“, а много от заблудите, които Хайек разкри, важаха в същата степен и за „Общата теория“ (вж. Хайек 1931а, 1931б, 1932). За учениците и последователите на Хайек, следователно, трябва да се каже, че те знаеха по-добре. В областта на теорията те вече бяха имунизирани срещу „Общата теория“. И все пак, към края на 30-те години на XX век, всеки един от последователите на Хайек се беше присъединил към кейнсианското движение, включително Лайънъл Робинс, Джон Р. Хикс, Аба П. Лърнър, Николас Калдор, Г.Л.С. Шакъл и Кенет Е. Боулдинг.

Може би най-изненадващото преобръщане беше това на Лайънъл Робинс. Робинс не само беше привърженик на мизесовата методология, както и на монетарната теория и теорията за бизнес цикъла, но беше и заклет активист в подкрепа на австрийската школа. Превърнал се в привърженик още след участието си в частния семинар на Мизес във Виена през 20-те години на XX век, Робинс, който имаше голямо влияние в катедрата по икономика на Лондонската школа по икономика (LSE), успя да доведе Хайек в LSE през 1931 г., както и да преведе и публикува трудовете на Хайек и Мизес.

Въпреки че, е бил дългогодишен критик на кейнсианската доктрина още преди „Общата теория“, преминаването на Робинс към кейнсианството очевидно се е утвърдило, когато е работил като колега на Кейнс в икономическото планиране по време на войната. В дневника на Робинс има категорична бележка, изразяваща екстатичен възторг, която може би обяснява неговото удивително смирение при отхвърлянето на мизезианската му работа „Голямата депресия“ (1934 г.).

Опровержението на Робинс беше публикувано в неговата „Автобиография“ от 1971 г.: „Винаги ще разглеждам този аспект от спора ми с Кейнс като най-голямата грешка в професионалната ми кариера, а книгата „Голямата депресия“, която написах впоследствие, отчасти за да оправдая тази своя

позиция, като нещо, което с удоволствие бих искал да бъде забравено“ (Робинс 1971, стр. 154). Записите в дневника на Робинс за Кейнс по време на Втората световна война могат да се разглеждат единствено като абсурдно възторжено лично мнение. Ето какво пише Робинс по време на конференцията за изготвяне на проекта преди Бретън Уудс в Атлантик Сити през Юни 1944 г.:

Кейнс беше в най-ясното си и убедително настроение: и ефектът беше неустоим... Кейнс трябва да е един от най-забележителните хора, които някога са живели – бързата логика, широката визия, а преди всичко несравнимото чувство за подходящ избор на думи – всичко това се съчетава, за да създаде нещо, което е с няколко степени над границата на обикновените човешки постижения. (Там, стр. 193)

Само Чърчил, продължава Робинс, е от съпоставима величина. Но Кейнс е по-велик, защото той използва класическия стил на нашия живот и език, това е вярно, но той е пронизан от нещо, което не е традиционно — уникално, неземно качество, за което може да се каже само, че е чист гений. Американците седяха заплени, докато божественният гост пееше и златистата светлина играеше навсякъде около тях. (Там същото, стр. 208–212, вж. Хесиън 1984, стр. 342)

Този вид ласкателство може да означава само, че Кейнс е притежавал някакъв силен личен магнетизъм, на който Робинс е бил податлив.<sup>12</sup>

В центъра на стратегията на Кейнс за налагането на „Общата теория“ стояха две твърдения: първо, че той революционизира икономическата теория, и второ, че е първият икономист — с изключение на няколко фигури от „подземния свят“, като Силвио Гесел — който се е съсредоточил върху проблема с безработицата. Всички предишни икономисти, които той обедини под общото наименование „класически“, според него приемаха за даденост пълната заетост и настояваха, че парите са само „завеса“ за реалните процеси и следователно не представляват истинска заплаха за икономиката.

Една от най-нещастните последици от дейността на Кейнс беше погрешното му разбиране за историята на икономическата мисъл, тъй като неговата предана армия от последователи прие погрешните възгледи на Кейнс в „Общата теория“ като последна дума по въпроса. Някои от изключително влиятелните грешки на Кейнс могат да се приписват на невежество, тъй като той имаше малко образование по темата и четеше предимно трудове на свои колеги от

---

<sup>12</sup> Биографът на Робинс, Д. П. О'Брайън, полага големи усилия да поддържа тезата, че въпреки това, което той самият признава като „изтънчено“ и „преувеличено разказание“ на Робинс, той всъщност никога, дълбоко в себе си, не се е обърнал към кейнсианството. Но О'Брайън не е убедителен, дори след като се опитва да покаже как Робинс се колебаеше по някои въпроси. Освен това О'Брайън признава, че Робинс е изоставил своя мизесовски макроикономически подход, и пропуска да спомене удивителното отношение на Робинс към Кейнс като към „божествена фигура“ (О'Брайън 1988, стр. 14–16, 117–20).

Кеймбридж. Например, в своето грубо изопачено обобщение на закона на Сей („предлагането създава собственото си търсене“) той издига „сламен човек“ и продължава да го разрушава с лекота (1936, стр. 18).

Това погрешно и подвеждащо преформулиране на закона на Сей впоследствие беше повторено (без да се цитира Сей или някой от другите защитници на закона) от Йозеф Шумпетер, Марк Блауг, Аксел Лейонхуфвуд, Томас Соуел и други. По-добрата формулировка на закона е, че предлагането на една стока представлява търсене на една или повече други стоки (вж. Хът 1974, стр. 3).

Но невежеството не може да обясни твърдението на Кейнс, че той е бил първият икономист, опитал се да обясни безработицата или да надхвърли предпоставката, че парите са просто завеса, която не оказва значително влияние върху икономическия цикъл или икономиката. Тук трябва да припишем на Кейнс умишлена кампания на лъжи и измама – това, което днес евфемистично бихме нарекли „дезинформация“.

Кейнс знаеше твърде добре за съществуването на австрийската школа и школата на Лондонската школа по икономика (LSE), които бяха процъфтявали в Лондон още през 20-те години на XX век и още по-очевидно от 1931 г. насам. Самият той лично беше дебатираше с Хайек, главния представител на австрийската школа в LSE, на страниците на

„Economica“, списанието на LSE. Австрийците в Лондон приписваха продължаващата масова безработица на равнищата на заплатите, поддържани над пазарните нива чрез съвместните действия на профсъюзите и правителството (например чрез изключително щедри плащания по застраховката за безработица).

Рецесиите и икономическите цикли се приписваха на банковия кредит и паричната експанзия, подхранвани от централната банка, която спускаше лихвените проценти под нивата, отразяващи истинските времеви предпочитания, и създаваше свръхинвестиции в капиталови стоки от по-висок ред. Те след това трябваше да бъдат ликвидирани чрез рецесия, която от своя страна щеше да настъпи веднага щом кредитната експанзия спре. Дори и да не беше съгласен с този анализ, за Кейнс беше несъвместимо с добросъвестността да пренебрегне самото съществуване на тази школа на мисълта, която по онова време беше водеща във Великобритания – школа, която никога не можеше да бъде тълкувана като пренебрегваща въздействието на паричната експанзия върху реалното състояние на икономиката.

За да завладее света на икономиката с новата си теория, за Кейнс беше от решаващо значение да унищожи съперниците си в самия Кеймбридж. В неговото съзнание този, който контролираше Кеймбридж, контролираше света. Най-опасният му

съперник беше лично избраният от Маршал наследник и бивш учител на Кейнс, Артур С. Пигу. Кейнс започна своята систематична кампания за унищожаване на Пигу, когато Пигу отхвърли предишния му подход в „Трактат за парите“, като в този момент Кейнс се раздели и с бившия си студент и близък приятел Денис Х. Робъртсън, защото той отказа да се присъедини към редиците срещу Пигу.

Най-очевидната неточност в „Общата теория“ – и такава, която неговите последователи приеха безрезервно – е скандалното представяне на възгледите на Пигу относно парите и безработицата, изразено в определението на Кейнс за Пигу като най-значимия съвременен „класически“ икономист, който уж вярвал, че винаги съществува пълна заетост и че парите са просто завеса, която не причинява сътресения в икономиката — и това за човек, който е написал „Индустриални колебания“ през 1927 г. и „Теория на безработицата“ през 1933 г., в които подробно се обсъжда проблемът с безработицата! Още повече, във втората книга Пигу изрично отхвърля теорията за паричната завеса и подчертава решаващата централна роля на парите в икономическата дейност.

По този начин Кейнс остро критикува Пигу за това, че уж е имал „убеждението..., че парите не оказват реално влияние, освен фиктивно, и че теорията на безработицата може да бъде разработена... като се основава на „реални“ размени“. Цяло приложение към

глава 19 от „Общата теория“ е посветено на атака срещу Пигу, включително твърдението, че той е писал единствено в термините на реалните размени и реалните заплати, а не на паричните заплати, и че е приемал само гъвкави равнища на заплатите (Кейнс 1936, стр. 19–20, стр. 272–79).

Но, както отбелязва Андрю Рутън, Пигу е провел „реален“ анализ само в първата част на книгата си; във втората част той не само е включил парите, но и е посочил, че всяко абстрахиране от парите изкривява анализа и че парите са от решаващо значение за всеки анализ на системата на размяната. Парите, казва той, не могат да бъдат абстрахирани и не могат да действат неутрално, така че „задачата на настоящата част трябва да бъде да се определи по какъв начин паричният фактор води до това средният обем на заетостта и колебанията в нея да се различават от това, което биха били в противен случай“.

Следователно, добавя Пигу, „не е легитимно да се абстрахираме от парите [и] да оставим всичко останало непроменено. Предложената абстракция е от същия тип, както ако изключим кислорода от Земята и предположим, че човешкият живот продължава да съществува“ (Пигу 1933, стр. 185, 212). Пигу подробно анализира взаимодействието между паричната експанзия и лихвените проценти, както и промените в очакванията, и изрично обсъди

проблема с паричните заплати и „негъвковите“ цени и заплати.

По този начин става ясно, че Кейнс сериозно е изопачил позицията на Пигу и че това изопачаване е било умишлено, тъй като, ако Кейнс е чел внимателно някой икономист, той със сигурност е чел такива видни представители на Кеймбриджката школа като Пигу. И все пак, както пише Рутен, „тези заключения не бива да са изненада, тъй като има изобилие от доказателства, че Кейнс и неговите последователи са изопачавали своите предшественици“ (Рутен 1989, стр. 14). Фактът, че Кейнс се е занимавал с това систематично заблуждаване и че неговите последователи продължават да повтарят приказката за слепия „класицизъм“ на Пигу, показва, че има по-дълбока причина за популярността на тази легенда в кейнсианските кръгове. Както пише Рутен,

Има едно правдоподобно обяснение за повтарянето на историята за Кейнс и класиците. ... То е, че стандартната версия е популярна, защото предлага едновременно обяснение и обосновка за успеха на Кейнс: без „Общата теория“ все още щяхме да се намираме в икономическия тъмен век. С други думи, историята за Кейнс и класиците е доказателство в полза на „Общата теория“. Всъщност, използването ѝ подсказва, че това може би е най-убедителното доказателство,

с което разполагаме. В този случай доказателството, че Пигу не е заемал позицията, която му се приписва, е ... доказателство срещу Кейнс. ... [Този извод] повдига ... сериозния въпрос за методологичния статут на една теория, която разчита толкова силно на фалшифицирани доказателства. (Пак там., стр. 15)

В рецензията си за „Общата теория“ Пигу с право изрази презрение към „микс от изопачавания“ на Кейнс. И все пак силата на вълната на общественото мнение (или на харизмата на Кейнс) беше такава, че към 1950 г., след смъртта на Кейнс, Пигу се беше ангажирал с подобно унизително отричане, на което се беше отдавал Лайънъл Робинс и което Кейнс отдавна се беше опитвал да му изтръгне (Пигу 1950; Джонсън и Джонсън 1978, стр. 179; Кори 1978, стр. 11–12).

Но Кейнс използваше и други тактики при популяризирането на „Общата теория“, освен разчитането на своята харизма и на систематичното заблуждаване. Той си спечели благоразположението на студентите си, като ги хвалеше преувеличено, и умишлено ги настройваше срещу некейнсианците от факултета в Кеймбридж, като осмиваше колегите си пред тези студенти и ги насърчаваше да тормозят колегите си от факултета. Например, Кейнс подбуждаше студентите си с особена злоба срещу Денис Робъртсън, своя бивш близък приятел.

Както Кейнс знаеше твърде добре, Робъртсън беше болезнено и изключително срамежлив, дори до такава степен, че общуваше с верната си дългогодишна секретарка, чийто офис беше до неговия, единствено чрез писмени бележки. Лекциите на Робъртсън бяха изцяло подготвени предварително, а поради срамежливостта си той отказваше да отговаря на каквито и да било въпроси или да се включва в каквито и да било дискусии нито със студентите си, нито с колегите си. И така, за радикалните последователи на Кейнс, начело с Джоан Робинсън и Ричард Кан, беше особено дяволско удоволствие да дразнят и подиграват Робъртсън, тормозейки го със злонамерени въпроси и предизвиквайки го на дебат (Джонсън и Джонсън 1978, стр. 136 и сл.).

## ПОЛИТИЧЕСКАТА ИКОНОМИКА НА КЕЙНС

**В** „Общата теория“ Кейнс излага уникална политико-икономическа социология, като разделя населението на всяка страна на няколко строго разграничени икономически класи, всяка от които има свои собствени закони на поведение и характеристики, както и своя имплицитна морална оценка. На първо място е масата от потребители: безразсъдни, роботизирани, с поведение, което е фиксирано и напълно определено от външни сили. Според Кейнс основната движеща сила е строго определено съотношение от общия им доход, а именно тяхната „функция на потреблението“.

На второ място е една подгрупа от потребителите, вечен проблем за човечеството: непоносимо буржоазните спестители, онези, които изповядват солидните пуритански добродетели на пестеливостта и далновидността, онези, които Кейнс, самопровъзгласилият се аристократ, е презирал през целия си живот. Всички предишни икономисти, включително, разбира се, предшествениците на Кейнс – Смит, Рикардо и Маршал, бяха възхвалявали пестеливите спестители като създатели на дългосрочен капитал и следователно като отговорни за огромното дългосрочно подобрене в стандарта на живот на потребителите. Но Кейнс, с фокус, прекъсна очевидната връзка между спестяванията и инвестициите, твърдейки вместо това, че двете не са свързани.

Всъщност, пише той, спестяванията са пречка за системата; те „изтичат“ от потока на разходите, като по този начин предизвикват рецесия и безработица. По този начин Кейнс, подобно на МанDEVIL в началото на XVIII век, успя да осъди пестеливостта и спестяванията и най-накрая си беше отмъстил на буржоазията.

Като отдели лихвените доходи от цената на времето или от реалната икономика и ги превърна в чисто парично явление, Кейнс успя да застъпи, като основен стълб на своята политическа програма, „евтаназията на рентниерската класа“: тоест държавата да увеличи паричната маса достатъчно, за да свали лихвения процент до нула, като по този начин най-накрая ликвидира мразените кредитори. Трябва да се отбележи, че Кейнс не е искал да ликвидира инвестициите: напротив, той е твърдял, че спестяванията и инвестициите са отделни явления. По този начин той е могъл да се застъпи за спускане на лихвения процент до нула като средство за максимизиране на инвестициите, като същевременно минимизира (ако не и изкорени) спестяванията.

Тъй като твърдеше, че лихвата е чисто парично явление, Кейнс можеше да отдели съществуването на лихвения процент от дефицита на капитал. Всъщност той вярваше, че капиталът всъщност изобщо не е дефицитен. По този начин Кейнс заяви, че предпочитаното от него общество „би означавало

евтаназията на рентiera и, следователно, евтаназията на натрупаната потисническа власт на капиталиста да експлоатира стойността на капитала, основана на дефицита“.

Но капиталът всъщност не е оскъден: „Днес лихвата не възнаграждава никаква истинска жертва, точно както и рентата от земя. Собственикът на капитал може да получава лихва, защото капиталът е оскъден, точно както собственикът на земя може да получава рента, защото земята е оскъдна. Но докато може да има вътрешни причини за оскъдността на земята, няма вътрешни причини за оскъдността на капитала.“ Следователно „на практика бихме могли да се стремим ... към увеличаване на обема на капитала, докато той престане да бъде оскъден, така че нефункционалният инвеститор [рентиерът] вече да не получава бонус.“ Кейнс ясно посочи, че очаква постепенното изчезване на „нефункционалния“ рентиер, а не някакъв вид внезапен преврат (Кейнс 1936, стр. 375–76; вж. също Хазлит [1959] 1973, стр. 379–84).<sup>13</sup>

След това Кейнс премина към третата икономическа класа, към която беше донякъде по-благосклонен: инвеститорите. За разлика от пасивните и роботизирани потребители, инвеститорите не се определят от външна математическа функция. Напротив, те са изпълнени със свободна воля и

---

<sup>13</sup> Вж. също така просветляващата статия на Андрю Рутен (1989). Изразявам благодарност към д-р Рутен за това, че ми обърна внимание на тази статия.

активен динамизъм. Те също не са злонамерена пречка за икономическата машина, каквато са спестителите. Те са важни сътрудници за благоденствието на всички.

Но, уви, има един проблем. Въпреки, че са динамични и изпълнени със свободна воля, инвеститорите са непредсказуеми същества, подвластни на собствените си настроения и капризи. Накратко, те са продуктивни, но ирационални. Те се ръководят от психологически настроения и „животински инстинкти“. Когато инвеститорите се чувстват в разцвет и „животинските им дух“ е висок, те инвестират масивно, но прекалено много; прекалено оптимистични, те харчат прекалено много и предизвикват инфлация. Но Кейнс, особено в „Общата теория“, не се интересуваше наистина от инфлацията; той се тревожеше за безработицата и рецесията, причинени, според неговата крайно повърхностна гледна точка, от песимистични настроения, загуба на „животински дух“ и оттам – недостатъчни инвестиции.

Капиталистическата система, следователно, се намира в състояние на присъща макроикономическа нестабилност. Може би пазарната икономика се справя достатъчно добре на микро ниво – на нивото на търсенето и предлагането. Но в макроикономически план тя се носи по вълните без управление; няма вътрешен механизъм, който да предотвратява агрегираните разходи да станат или

твърде ниски, или твърде високи, което води до рецесия и безработица или до инфлация.

Интересното е, че Кейнс стигна до тази интерпретация на бизнес цикъла като истински последовател на Маршал. Рикардо и неговите последователи от „Валутната школа“ правилно смятаха, че бизнес циклите се пораждат от разширяването и свиването на банковия кредит и паричното предлагане, генерирани от централната банка, докато техните опоненти от „Банковата школа“ вярваха, че разширяването на банковите пари и кредита е просто пасивен ефект от периодите на подем и спад и че истинската причина за бизнес циклите са колебанията в бизнес спекулациите и очакванията за печалба — обяснение, много близко до по-късната теория на Пигу за психологическите колебания в настроенията и до акцента, който Кейнс поставя върху „животинските инстинкти“.

Джон Стюарт Мил е бил верен последовател на Рикардо, с изключение на тази една решаваща област. По стъпките на баща си Мил е възприел причинно-следствената теория на „Банковата школа“ за бизнес циклите, която впоследствие е била възприета и от Маршал (Trescott 1987; Perlman 1989, стр. 88–89).

За да намери изход, Кейнс представи четвърти клас в обществото. За разлика от роботизираните и невежи потребители, тази група се описва като

изпълнена със свободна воля, активност и познания по икономически въпроси. И за разлика от нещастните инвеститори, те не са ирационални хора, подвластни на промени в настроението и „животински инстинкти“; напротив, те са изключително рационални, както и осведомени, способни да планират най-добре за обществото както в настоящето, така и в бъдещето.

Тази класа, този „*deus ex machina*“, външна за пазара, е, разбира се, държавният апарат, начело с естественият му управляващ елит и ръководен от съвременната, научна версия на платоновите философи-царе. Накратко, държавните лидери, ръководени твърдо и мъдро от кейнсиански икономисти и социални учени (естествено начело със самия велик човек), биха спасили положението. В политиката и социологията на „Общата теория“ всички нишки от живота и мисълта на Кейнс са изящно преплетени.

И така, държавата, ръководена от своите кейнсиански наставници, трябва да управлява икономиката, да контролира потребителите чрез коригиране на данъците и понижаване на лихвения процент до нула, и, по-специално, да се ангажира с „донякъде всеобхватна социализация на инвестициите“. Кейнс твърдеше, че това не би означавало тотален държавен социализъм, като посочи, че за държавата не е важно да поеме собствеността върху средствата за производство.

Ако държавата е в състояние да определи общия обем на ресурсите, предназначени за разширяване на средствата за производство, и основния размер на възнаграждението за тези, които ги притежават, тя ще е постигнала всичко необходимо. (Кейнс 1936, стр. 378)

Да, нека държавата контролира напълно инвестициите – техния обем и нормата на възвръщаемост, в допълнение към лихвения процент; тогава Кейнс би позволил на частните лица да запазят формалната собственост, така че в рамките на общата матрица на държавен контрол и господство те все пак да могат да запазят „широко поле за проява на частна инициатива и отговорност“. Както казва Хазлит:

Инвестирането е ключово решение в функционирането на всяка икономическа система. А държавните инвестиции са форма на социализъм. Само объркване в мисленето или умишлена двучлност биха отрекли това. Защото социализмът, както всеки речник би обяснил на кейнсианците, означава собственост и контрол върху средствата за производство от страна на правителството. При системата, предложена от Кейнс, правителството би контролирало всички инвестиции в средствата за производство и би притежавало частта, в която самото то е инвестирало пряко. Следователно в най-

добрия случай е просто объркване да се представят кейнсианските панацеи като свободна инициатива или „индивидуалистична“ алтернатива на социализма. (Хазлит [1959] 1973, стр. 388; вж. Бруннер 1987, стр. 30, 38)

През 20-те и 30-те години на XX век в Европа се наложи и стана модна една система, която се характеризираше именно с тази желана от Кейнс черта: частна собственост, подчинена на всеобхватен държавен контрол и планиране. Това, разбира се, беше фашизмът.

Каква беше позицията на Кейнс по отношение на явния фашизъм? От разпръснатата информация, с която разполагаме днес, не бива да ни изненадва, че Кейнс беше ентусиазиран защитник на „предприемаческия дух“ на сър Осуалд Мосли, основател и лидер на британския фашизъм, като призоваваше за всеобхватен „национален икономически план“ в края на 1930 г. Към 1933 г. Вирджиния Улф пише на близка приятелка, че се страхува, че Кейнс е на път да я превърне в привърженичка на „някаква форма на фашизъм“. Същата година, призовавайки за национална самодостатъчност чрез държавен контрол, Кейнс изразява мнението, че „Мусолини, може би, започва да придобива мъдрост“ (Кейнс 1930б, 1933, стр. 766; Джонсън и Джонсън 1978, стр. 22; за връзката между Кейнс и Мосли виж Скиделски 1975, стр. 241, 305–

306; Мосли 1968, стр. 178, 207, 237–238, 253; Крос 1963, стр. 35–36).

Но най-убедителното доказателство за силните фашистки наклонности на Кейнс беше специалния предговор, който той подготви за немското издание на „Общата теория“. Този немски превод, публикуван в края на 1936 г., включваше специално въведение, предназначено за немските читатели на Кейнс и за нацисткия режим, под чието управление беше издаден. Не е изненадващо, че в идолопоклонническата книга на Харод „Животът на Кейнс“ не се споменава нищо за това въведение, въпреки, че то беше включено две десетилетия по-късно в том седем от „Събраните произведения“, заедно с предговорите към японското и френското издания.

Немското въведение, което едва ли е било обект на обширни коментари от страна на кейнсианските тълкуватели, включва следните изявления на Кейнс:

Въпреки това теорията за общото производство, която настоящата книга претендира да представи, се приспособява много по-лесно към условията на тоталитарна държава, отколкото теорията за производството и разпределението на дадено производство, създадено при условия на свободна конкуренция и в известна степен на *lazzies-fiare*. (Кейнс 1973 [1936], стр. xxvi.

Срв. Мартин 1971, стр. 200–5; Хейзлит [1959] 1973, стр. 277; Бруннер 1987, стр. 38 и сл.)

Що се отнася до комунизма, Кейнс беше по-малко ентузиазиран. От една страна, той се възхищаваше на младите, интелектуални английски комунисти от края на 30-те години, защото те му напомняха, колкото и странно да звучи, за „типичните неконформистки английски джентълмени, които ... осъществиха Реформацията, воюваха във Великия бунт, спечелиха ни нашите граждански и религиозни свободи и хуманизираха работническата класа през миналия век“. От друга страна, той критикуваше младите комунисти от Кеймбридж за обратната страна на монетата на Реформацията/Голямото въстание: те бяха пуритани. Анти—пуританството, което Кейнс поддържаше през целия си живот, проличава във въпроса:

Разочаровани ли са студентите от Кеймбридж, когато отиват в Русия, когато „намират това за ужасно неприятно“? Разбира се, че не. Това е точно това, което търсят“ (Хесон 1984, стр. 265) .

Кейнс категорично отхвърли комунизма след собственото си посещение в Русия през 1925 г. Не му харесваха масовият терор и изстреблението, причинени отчасти от бързината на революционната трансформация, а отчасти, според Кейнс, и от „някаква жестокост в руската природа – или в

руската и еврейската природа, когато, както сега, те са в съюз“. Той също така изразяваше силни съмнения, че „руският комунизъм“ ще бъде в състояние да „направи евреите по-малко алчни“ (Кейнс 1925, стр. 37, 15).

Всъщност Кейнс отдавна е бил антисемит.<sup>14</sup> В колежа Итън Мейнард написа есе, озаглавено „Разликите между Изтока и Запада“, в което осъди евреите като източен народ, който поради „дълбоко вкоренени инстинкти, които са враждебни и следователно отблъскващи за европейците“, не може да бъде асимилиран в европейската цивилизация повече, отколкото котките могат да бъдат принудени да обичат кучетата (Скиделски, 1986, стр. 92). По-късно, като британски представител на мирната конференция в Париж, Кейнс изрази голямото си възхищение от бруталната антисемитска атака на Лойд Джордж срещу френския министър на финансите Луи-Люсиен Клоц, който се беше опитал да изтръгне от победените германци повече злато в замяна на облекчаване на продоволствената блокада на съюзниците.

Първо, ето описанието на Клотц от Кейнс: „Нисък, закръглен евреин с гъст мустак, добре поддържан, но с нестабилен, блуждаещ поглед, а раменете му бяха леко прегърбени от инстинктивно самоунижение.“ След това Кейнс описа драматичния момент:

---

<sup>14</sup> По-рано Кейнс беше призовал за „преобразуване на обществото“, което „може да наложи намаляване на лихвения процент до точката на изчезване в рамките на следващите тридесет години“ (Кейнс 1933, стр. 762).

Лойд Джордж винаги го е мразил и презирал; и сега за миг разбра, че може да го унищожи. „Жените и децата гладуват“, извика той, „а тук г-н Клоц не спира да дрънка за „златото“ си.“ Той се наведе напред и с жест на ръцете си показва на всички образа на отвратителен евреин, стискащ торба с пари. Очите му блеснаха и думите излязоха с толкова яростно презрение, че сякаш почти го заплюваше. Антисемитизмът, който в такова събрание не беше скрит дълбоко под повърхността, се прояви в сърцата на всички. Всички погледнаха Клоц с мимолетно презрение и омраза; бедният човек се беше прегърбил над стола си, видимо се свиваше от страх. Едва разбяхме какво казваше Лойд Джордж, но думите „злато“ и „Клоц“ се повтаряха, и то всеки път с преувеличено презрение.

В този момент Лойд Джордж стигна до кулминацията на изказването си: обръщайки се към френския премиер Клемансо, той предупреди, че ако французите не прекратят обструкционните си тактики срещу подпомагането на победените германци, три имена ще останат в историята като архитектите на болшевизма в Европа: Ленин, Троцки и... както пише Кейнс: „Премиерът млъкна. Навсякъде из залата можеше да се види как всеки се

усмихва и шепне на съседа си: „Клоцки““ (Кейнс 1949, стр. 229; Скиделски 1986, стр. 360, 362).

Въпросът е, че Кейнс, който и преди това никога не беше харесвал особено Лойд Джордж, беше спечелен от демонстрацията на Джордж на брутални антисемитски изблици. „Той може да бъде удивителен, когато човек е съгласен с него“, заяви Кейнс. „Никога не съм се възхищавал повече на неговите извънредни способности“ (1949, стр. 225).<sup>15</sup>

Но основната причина за отхвърлянето на комунизма от Кейнс беше просто това, че той едва ли можеше да се идентифицира с мръсния пролетариат. Както Кейнс написа след пътуването си до Съветска Русия:

„Как мога да приема такова вероучение, което, предпочитайки калта пред рибата, издига грубия пролетариат над буржоазията и интелигенцията, които... са качеството на живота и със сигурност носят семената на целия човешки прогрес?“ (Хесон 1984, стр. 224).

Отхвърляйки пролетарския социализъм на Британската лейбъристка партия, Кейнс изрази

---

<sup>15</sup> Кейнс можеше да се издигне над своето като цяло антисемитско отношение, особено когато ставаше въпрос за богат международен банкер, способен да оказва услуги. Така видяхме, че Едуин Самуел Монтагу е бил най-ранният и най-важен политически покровител на Кейнс; а Кейнс също така се привърза към представителя на Германия на Парижката мирна конференция, д-р Карл Мелхиор: „В известен смисъл бях влюбен в него“ (Кейнс 1949, стр. 222). Фактът, че Мелхиор е бил съдружник в известната международна банкова фирма „М.М. Уорбърг и Компания“, може би е имал нещо общо с благосклонното отношение на Кейнс.

категорично и подобно становище: „Това е класова война, а тази класа не е моята класа. ... В тази класова война аз бих застанал на страната на образованата буржоазия“ (Брунер 1987, стр. 28). Джон Мейнард Кейнс беше член на британската аристокрация през целия си живот и нямаше намерение да го забрави.

## ОБОБЩЕНИЕ

**Б**еше ли Кейнс, както твърдеше Хайек, „брилянтен учен“? „Учен“ – едва ли, тъй като Кейнс беше ужасно слабо запознат с икономическата литература: той беше по-скоро пират, който вземаше малко знание и го използваше, за да наложи своята личност и погрешните си идеи на света, като неговият устрем се подхранваше непрекъснато от арогантност, граничеща с егомания. Но Кейнс имаше късмета да се роди в британския елит, да получи образование в най-висшите икономически кръгове (Итън/Кеймбридж/„Апостолите“) и да бъде специално избран от влиятелния Алфред Маршал.

„Брилянтен“ също едва ли е подходяща дума. Ясно е, че Кейнс беше достатъчно умен, но най-значимите му качества бяха арогантността, неограничената му самоувереност и жаждата му за власт, за господство, за това да прокара голяма промяна в изкуствата, социалните науки и света на политиката.

Освен това Кейнс едва ли беше „революционер“ в какъвто и да е истински смисъл. Той притежаваше тактическия ум да облече древните статистики и инфлационистки заблуди в съвременен, псевдонаучен жаргон, като ги представяше като най-новите открития на икономическата наука. По този начин Кейнс успя да се възползва от вълната на статизма и социализма, на управляваните и

плановите икономики. Кейнс елиминира древната роля на икономическата теория като разрушител на инфлационистките и статистки схеми, водейки ново поколение икономисти към академична власт и към политически облаги и привилегии.

По-подходящ термин за Кейнс би бил „харизматичен“ – не в смисъла на това, че е спечелил лоялността на милиони, а в това, че е бил способен да мами и да съблазнява важни хора – от покровители до политици, студенти и дори икономисти с противоположни възгледи. Човек, който мислеше и действаше в духа на властта и бруталното господство, който презираше понятието за морален принцип, който беше вечен и заклет враг на буржоазията, на кредиторите и на пестеливата средна класа, който беше систематичен лъжец, изкривяващ истината, за да я приспособи към собствения си план, който беше фашист и антисемит, Кейнс въпреки всичко успяваше да уговори опонентите и конкурентите си.

Дори докато хитро настройваше студентите си срещу колегите си, той все пак успяваше да подмами същите тези колеги да се предадат интелектуално. Макар да тормозеше и несправедливо да нападеше Пигу, Кейнс все пак успя, накрая и от отвъдното, да изтръгне унизително отрицание от стария си колега. По същия начин той вдъхнови стария си враг Лайънъл Робинс да размишлява абсурдно в дневника си за златния ореол около „божествената“ глава на

Кейнс. Той успя да превърне в кейнсианци няколко хайекианци и мизесианци, които би трябвало да разбират – и без съмнение знаеха – по-добре: освен Аба Лърнър, Джон Хикс, Кенет Боулдинг, Николас Калдор и Г.Л.С. Шакъл в Англия, имаше също Фриц Махлуп и Готфрид Хаберлер от Виена, които се озоваха съответно в „Джонс Хопкинс“ и в Харвард.

От всички последователи на Мизес в началото на 30-те години единственият икономист, който изобщо не беше повлиян от кейнсианската доктрина и личност, беше самият Мизес. А Мизес, първо в Женева, а след това в продължение на години в Ню Йорк, без преподавателска длъжност, беше откъснат от влиятелната академична сцена. Въпреки, че Хайек остана антикейнсианец, и той беше засегнат от харизмата на Кейнс. Въпреки всичко Хайек се гордееше, че нарича Кейнс свой приятел, и дори разпространяваше легендата, че Кейнс, в края на живота си, е бил на път да се отрече от собствения си кейнсианизъм.

Доказателствата на Хайек за предполагаемото преобръщане на Кейнс в последния момент са изключително оскъдни – основани са на две събития от последните години на живота на Кейнс. Първо, през Юни 1944 г., след като прочел „Пътят към робството“, Кейнс, който по това време беше на върха на кариерата си като правителствен плановик по време на войната, написал бележка до Хайек, в която я нарекъл „велика книга... морално и

философски съм съгласен с практически цялото ѝ съдържание“. Но защо това да се тълкува като нещо повече от учтива бележка до случаен приятел по повод първата му популярна книга?

Освен това Кейнс ясно посочи, че въпреки любезните си думи, той никога не е приемал основната теза на Хайек за „плъзгавия наклон“, а именно, че статизма и централното планиране водят направо към тоталитаризъм. Напротив, Кейнс написа, че „умереното планиране ще бъде безопасно, ако тези, които го осъществяват, са правилно ориентирани в ума и сърцето си към моралния въпрос“. Това изречение, разбира се, звучи вярно, тъй като Кейнс винаги е вярвал, че назначаването на добри хора – а именно, самият той и специалистите и държавниците от неговата социална класа – е единствената необходима гаранция за ограничаване на властта на управляващите (Уилсън 1982, стр. 64 и сл.).

Хайек представя още едно слабо доказателство за предполагаемото отричане на Кейнс, което се е случило по време на последната му среща с Кейнс през 1946 г., последната година от живота на Кейнс. Хайек разказва:

Един обрат в разговора ме накара да го попитам дали се тревожи за това, как някои от неговите последователи тълкуват теориите му. След една не особено ласкава забележка за въпросните лица той

продължи, като ме успокои: тези идеи са били крайно необходими по времето, когато ги е лансирал. Но нямаше защо да се тревожа: ако някога те станат опасни, можех да разчитам на него, че отново бързо ще обърне общественото мнение — като с бързо движение на ръката си показва колко бързо щеше да стане това. Но три месеца по-късно той почина. (Хайек 1967, стр. 348)<sup>16</sup>

И все пак това съвсем не беше Кейнс, който е на прага да се отрече от убежденията си. По-скоро това беше класическият Кейнс — човек, който винаги е поставял своето суверенно его над всякакви принципи, над всякакви обикновени идеи, човек, който се наслаждаваше на властта, която притежаваше. Той можеше и щеше да промени света, да го оправи с едно щракване на пръстите си, както предполагаше, че е правил в миналото.

Освен това това изявление беше типично за Кейнс и по отношение на дългогодишното му виждане за това как трябва да се действа правилно, когато човек е на власт или не е. През 30-те години на миналия век, когато беше известен, но извън властта, той можеше да говори и да действа „малко безразсъдно“; но сега,

---

<sup>16</sup> Хари Джонсън е записал подобно впечатление по време на представянето от Кейнс на посмъртно публикуваната му статия за платежния баланс, в която Джонсън заключава, че споменаването от Кейнс на „колко модернистични идеи, които са се объркали и са се превърнали в нещо горчиво и нелепо, циркулират в нашата система“ се отнася до левокейнсианката, или марксо-кейнсианката, Джоан Робинсън (Johnson 1978, стр. 159n).

когато се радваше на високия пост на властта, беше време да укроти „поетичната си свобода“. Джоан Робинсън и останалите марксистко-кейнсианци, от гледна точка на Кейнс, допускаха грешката да не подчинят своите скъпи идеи на изискванията на неговата огромна власт.

И така, Хайек също, макар и никога да не се е поддавал на идеите на Кейнс, все пак е попаднал под харизматичното му въздействие. Освен че създаде легендата за промяната в нагласите на Кейнс, защо Хайек не разгроми „Общата теория“, както беше направил с „Трактат за парите“ на Кейнс? Хайек призна, че е допуснал стратегическа грешка – не си беше направил труда да го направи, защото Кейнс беше известен с това, че често променяше мнението си, така че Хайек тогава не смяташе, че „Общата теория“ ще устои във времето. Освен това, както отбелязва Марк Скусен в Глава 1 от този том, Хайек очевидно е удържал ударите си през 40-те години, за да не се намесва в кейнсианското финансиране на военните усилия на Великобритания – със сигурност един нещастен пример за това как истината страда в името на предполагаемата политическа целесъобразност.

По-късните икономисти продължиха да следват ревизионистка линия, твърдейки абсурдно, че Кейнс е бил просто добронамерен пионер на теорията за несигурността (Шакъл и Лахман) или, че е бил пророк на идеята, че разходите за търсене са изключително

важни на пазара на труда (Клоуър и Лейонхуфвуд). Нищо от това не е вярно. Фактът, че Кейнс е бил кейнсианец – от оная толкова осмивана кейнсианска система, предложена от Хикс, Хансен, Самуелсън и Модиглиани – е единственото обяснение, което придава смисъл на кейнсианската икономика.

И все пак Кейнс беше много повече от кейнсианец. Преди всичко той беше изключително пагубната и злонамерена фигура, която разгледахме в тази глава: очарователен, но жаден за власт статист-Макиавели, който олицетворяваше някои от най-злонамерените тенденции и институции на XX век.

КРАЙ

Превел на Български  
@ANCAPBG

## Библиография

Бруннер, Карл. 1987. „Социално-политическата визия на Кейнс“, в: Дейвид А. Рис (ред.), „Наследството на Кейнс“. Сан Франциско: Harper and Row.

Кори, Бърнард. 1978. „Кейнс в историята на икономическата мисъл“, в: А. Търлуол (ред.), „Кейнс и лаисез-феър“. Лондон: Macmillan.

Кори, Бърнард. 1986. „Икономиката на Кейнс: революция в икономическата теория или в икономическата политика?“ в Р.Д. Колисън Блек (ред.), „Идеи в икономиката“. Тотова, Ню Джърси: Барнс и Ноубъл.

Крабтри, Дерек. 1980. „Интелектуалните течения в Кеймбридж през 1900 г.“ в Крабтри и Търлуол 1980.

Крабтри, Дерек, и А.П. Търлуол, ред. 1980. „Кейнс и групата „Блумсбъри“. Лондон: Макмилан.

Крос, Колин. 1963. „Фашистите във Великобритания“. Ню Йорк: Сейнт Мартинс Прес.

Дийкън, Ричард. 1986. „Кеймбриджските апостоли“. Ню Йорк: Фарар, Страус и Джиру.

Гилис, Д.А. 1973. „Обективна теория на вероятността“. Лондон: Метуен.

Харис, Сеймур, ред. 1948. „Новата икономика“. Ню Йорк: Алфред А. Кнопф.

Харод, Рой. 1951. „Животът на Джон Мейнард Кейнс“. Лондон: Макмилан.

Харод, Рой. 1957. „Рецензия на „Стари приятели“ на Клайв Бел“. *Economic Journal*.

Хайек, Фридрих А. 1931а. „Размисли върху чистата теория на парите на г-н Дж. М. Кейнс“. *Economica* 11.

\_\_\_\_\_. 1931б. „Отговор на г-н Кейнс“ *Economica* 11.

\_\_\_\_\_. 1932. „Размисли върху чистата теория на парите на г-н Дж. М. Кейнс (продължение)“. *Economica* 12.

\_\_\_\_\_. 1944. „Пътят към робството“. Чикаго: Издателство на Чикагския университет.

\_\_\_\_\_. 1967. „Изследвания по философия, политика и икономика“. Чикаго: Издателство на Чикагския университет.

\_\_\_\_\_. 1984 [1956]. „Почит към Лудвиг фон Мизес“ в Маргит фон Мизес, „Моят живот с Лудвиг фон Мизес“. 2-ро изд. Сидар Фолс, Айова: Център за образование за бъдещето.

Хейзлит, Хенри. 1973 [1959]. „Провалът на „новата икономика““, 2-ро изд. Ню Рошел, Ню Йорк: „Арлингтън Хаус“.

Хесиън, Чарлз Х. 1984. „Джон Мейнард Кейнс“. Ню Йорк: „Макмилан“.

Ходж, Иън. 1986. „Кръстената инфлация“. Тайлър, Тексас: Институт за християнска икономика.

Холройд, Майкъл. 1967. „Литън Страчи: Критична биография“. 2 тома. Лондон: „Хайнеман“.

Хът, Уилям Х. 1974. „Реабилитация на закона на Сей“. Колумбус: Издателство на Държавния университет на Охайо.

Джонсън, Елизабет и Хари Г. Джонсън. 1978. „Сянката на Кейнс“. Оксфорд: „Базил Блекуел“.

Кейнс, Джон Мейнард. 1914. „Рецензия на Мизес“ *Economic Journal* 24.

\_\_\_\_\_. 1921. Трактат за вероятността. Лондон: Макмилан.

\_\_\_\_\_. 1925. Кратък поглед върху Русия. Лондон: Хогарт Прес.

\_\_\_\_\_. 1930а. Трактат за парите. 2 тома. Лондон: Макмилан.

\_\_\_\_\_. 1930б. „Манифестът на сър Освалд Мосли“ Nation and Atheneum (13 декември).

\_\_\_\_\_. 1933. „Национална самостоятелност“ Yale Review 22.

\_\_\_\_\_. 1936. „Общата теория на заетостта, лихвата и парите“. Лондон: Макмилан.

\_\_\_\_\_. 1949. „Есета и биографични скици“. Ню Йорк: „Меридиан Букс“.

\_\_\_\_\_. 1971. „Дейности, 1906–1914: Индия и Кеймбридж“. „Събрани произведения на Джон Мейнард Кейнс“. Том XV. Лондон: „Макмилан“.

\_\_\_\_\_. 1972 [1951]. „Есета по биография“. „Събрани произведения на Джон Мейнард Кейнс“. Том X. Лондон: „Макмилан“.

\_\_\_\_\_. 1973 [1936]. „Общата теория на заетостта, лихвата и парите“. Събрани произведения на Джон Мейнард Кейнс. Том VII. Лондон.

Кейнс, Джон Невил. 1955 [1891]. „Обхватът и методът на политическата икономия“. Ню Йорк: Кели и Милман.

Мизес, Лудвиг фон. 1966. [1949]. „Човешкото действие: Трактат по икономика“. 3-то изд. Чикаго: Хенри Регнери.

Мизес, Ричард фон. 1951. „Вероятност, статистика и истина“. 2-ро изд. Лондон: Алън и Унвин.

Могридж, Д. Е. 1969. „Връщането към златния стандарт, 1925 г.: Формирането на икономическата политика и нейните критици“. Кеймбридж: Cambridge University Press.

Мур, Г. Е. 1903. „Principia Ethica“. Кеймбридж: Cambridge University Press.

Мосли, сър Освалд. 1968. „Моят живот“. Ню Рошел, Ню Йорк: Arlington House.

О'Брайън, Д.П. 1988. „Лайънъл Роббинс“. Ню Йорк: „Сейнт Мартинс Прес“.

Парини, Карл П. и Мартин Дж. Склар. 1983. „Ново мислене за пазара, 1896–1904: Някои американски икономисти за инвестициите и теорията за излишния капитал“. „Journal of Economic History“ 43.

Перлман, Морис. 1989. „Адам Смит и авторството на доктрината за реалните сметки“ History of Political Economy 21.

Пигу, А.С. 1933. Теорията на безработицата. Лондон: Макмилан.

\_\_\_\_\_. 1950. „Общата теория“ на Кейнс: ретроспективен поглед. Лондон: Макмилан.

Роббинс, Лайънъл. 1934. „Голямата депресия“. Лондон: Макмилан.

\_\_\_\_\_. 1971. „Автобиография на един икономист“. Лондон: Макмилан.

Розенберг, Емили С. 1985. „Основи на международната финансова мощ на Съединените щати: дипломацията на златния стандарт, 1900–1905 г.“ Business History Review 59.

Ротбард, Мъри Н. 1970 [1962]. „Човекът, икономиката и държавата“. Лос Анджелис: Nash Publishing.

\_\_\_\_\_. 1988. „Лудвиг фон Мизес: учен, творец, герой“. Обърн, Алабама: Институт „Мизес“.

Рутън, Андрю. 1989. „Г-н Кейнс за класиците: провокативно погрешно тълкуване?“ Непубликуван ръкопис.

Самуелсън, Пол А. 1948 [1946]. „Лорд Кейнс и „Общата теория““ в Харис 1948. Първоначално публикувано в *Econometrica* (юли 1946).

Скиделски, Робърт. 1975. Освалд Мосли. Ню Йорк: Holt, Rinehart and Winston.

\_\_\_\_\_. 1983. Джон Мейнард Кейнс: Предадени надежди, 1883–1920. Лондон: Макмилан.

\_\_\_\_\_. 1986. Джон Мейнард Кейнс: Предадени надежди, 1883–1920. Ню Йорк: Викинг.

Трескот, Пол Б. 1987. „Дж. М. Кейнс като последовател на Маршал: Коментар.“ *Journal of Economic Issues* 21.

Уелч, Колин. 1986. „Рецензия на Скиделски“ *The American Spectator* (декември).

Уилсън, Том. 1982. „Политика във война и мир: Препоръките на Дж. М. Кейнс“ в А. П. Търлуол, ред., Кейнс като политически съветник. Лондон: Макмилан.